ISSN 1300-4670

Erciyes

Aylık Fikir Sanat Dergisi

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkçülük Hareketinin Gelişimi: Fikrî Oluşum, Kültürel Kurumsallaşma ve Siyasi Dönüşüm
Âlim GERÇEL 1

Türk Ocakları ve Türk Yurdu Dergisi
M. Halistin KUKUL 13

Türkçülük Düşüncesinin Tarihî ve Fikrî Temelleri
Mehmet BİLGEHAN 16

Millet Kavramı ve Türk Milleti
Kamuran FİLİZ 28

YIL: 46 | SAYI: 557 | MAYIS, 2024

Erciyes

Aylık Fikir ve Sanat Dergisi
(Ulusal Hakemli Dergi)
ISSN: 1300-4689

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
Âlim GERÇEL

Genel Yayın Müdürü
Ömer BÜYÜKBAŞ

Genel Yayın Danışmanı
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ

Genel Yayın Yönetmeni
Mehmet BİLGEHAN

Halkla İlişkiler
Mehmet ÇAYIRDAĞ
Yaşar ELDEN

Düzenleyiciler
Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN, Prof. Dr. Remzi KILIÇ
Dr. Ahmet KAYASANDIK,
Öğr. Gör. Mehmet BİLGEHAN

HAKEM HEYETİ

Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet CİHAN (İstanbul Medeniyet Üniv.)
Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Hacı Bektaş Veli Üniv.
Prof. Dr. Kemal GÖDE (Süleyman Demirel Üniv. Emekli)
Prof. Dr. İlyas GÖKHAN (Niğde Ömer Halisdemir Üniv.)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Üniv., TDK Bşk.)
Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL (Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Metin KARAÖRS (Erciyes Üniv. Emekli)
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa KESKİN (Erciyes Üniversitesi, Emekli)
Prof. Dr. Atabey KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Remzi KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TURAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversitesi, Emekli)
Prof. Dr. Ali YAKICI (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman YILDIZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
(Not: Soyadlarına göre alfabe sırasıyla)

Yazışma Adresi
Erciyes Dergisi, P.K. 218, 38002 KAYSERİ
Telefon – Belgeç: 0 532 725 37 13 -0 352 231 73 03

İdare Yeri
Sahabiye Mahallesi Muhtarlığı
Kalenderhane Sokağı, Nu.: 8
38010 Kocasinan/KAYSERİ

Ağ sayfası: www.erciyesdergisi.com.tr
E-posta: bilgi@erciyesdergisi.com
alimgercel@gmail.com

YIL: 46 ✶ SAYI: 557 ✶ MAYIS, 2024

İÇİNDEKİLER

SAYFA

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkçülük Hareketinin Gelişimi: Fikrî Oluşum, Kültürel Kurumsallaşma ve Siyasi Dönüşüm
Âlim GERÇEL.....1

Türk Ocakları ve Türk Yurdu Dergisi
M.halistin KUKUL 13

Türkçülük Düşüncesinin Tarihî ve Fikrî Temelleri
Mehmet BİLGEHAN.....16

Millet Kavramı ve Türk Milleti
Kamuran FİLİZ.....28

Dizgi ve Tasarım
Mehmet BİLGEHAN
Hakan TOPUZOĞLU
www.erciyesdergisi.com.tr
İnternet Sayfasında Yayınlanmaktadır.
İndirme ücretsizdir, satılmaz!
Yazılarınızı
E-posta: mebilgehan@gmail.com

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E TÜRKÇÜLÜK HAREKETİNİN GELİŞİMİ: FİKRÎ OLUŞUM, KÜLTÜREL KURUMSALLAŞMA VE SİYASİ DÖNÜŞÜM

Âlim GERÇEL

Giriş

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı, Avrupa merkezli güç dengelerinin sanayileşme, milliyetçilik ve emperyalist yayılma politikalarının etkisiyle yeniden şekillendiği önemli bir uluslararası dönüşüm dönemidir. Bu dönüşüm sürecinde Osmanlı Devleti, geleneksel diplomatik ve askerî gücünü korumaya çalışırken Avrupa devletlerinin artan ekonomik, teknolojik ve askerî üstünlüğü karşısında giderek daha karmaşık bir stratejik ortamla karşı karşıya kalmıştır. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'nin uluslararası sistemdeki konumu, yalnızca kendi askerî ve ekonomik kapasitesiyle değil, büyük güçler arasındaki rekabeti değerlendirme ve bu rekabetten diplomatik avantaj sağlama yeteneğiyle de belirlenmiştir. Balkanlar'da milliyetçilik hareketlerinin yayılması, Rusya'nın Panslavist politikaları ve Avusturya-Macaristan'ın bölgesel nüfuz arayışları, imparatorluğun Avrupa'daki siyasi ve toprak bütünlüğünü tehdit eden başlıca gelişmeler arasında yer almıştır. Bunun yanında dış borçların ödenmesinde yaşanan güçlükler, 1875 yılında borç ödemelerinin durdurulması ve 1881 yılında Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin kurulmasıyla sonuçlanan mali bağımlılık sürecini derinleştirmiştir. Nitekim 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki toprak ve nüfuz kayıplarını uluslararası bir düzenleme çerçevesinde belirginleştirmiştir. Benzer biçimde Kıbrıs'ın 1878'de İngiliz yönetimine bırakılması, Tunus'un 1881'de Fransa tarafından işgal edilmesi ve Mısır'ın 1882'de İngiliz işgaline uğraması, Osmanlı Devleti'nin stratejik bölgelerdeki fiilî hâkimiyetinin aşamalı biçimde gerilemesini ortaya koymuştur. Bu gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin kendi geleceğini ilgilendiren uluslararası meselelerde bağımsız karar alma ve büyük güçlerin politikalarını etkileme kapasitesinin giderek sınırlandığını göstermektedir. Dolayısıyla II. Abdülhamid'in 1876 yılında tahta çıktığı dönem, Osmanlı Devleti'nin uluslararası sistemdeki konumunu korumak amacıyla diplomatik denge arayışlarını yoğunlaştırdığı, ancak aynı zamanda dış baskıların ve yapısal sorunların belirginleştiği tarihsel bir eşik niteliği taşımaktadır.

Osmanlı Devleti, tarihsel varlığını yalnızca siyasi hâkimiyet ve toprak genişlemesi üzerine değil, aynı zamanda belirli bir dinî ve medeniyet tasavvuru üzerine

inşa etmiş bir devlet geleneğini temsil etmektedir. Bu tasavvurun temelinde yer alan "İ'lâ-yi Kelimetullah" ülküsü, Allah'ın adını ve inancını yüceltme idealini devletin siyasi ve toplumsal sorumluluk anlayışıyla ilişkilendirmiştir. Bu bakımdan Osmanlı Devleti, kendi döneminin uluslararası düzeninde yalnızca varlığını sürdürmeyi değil, sahip olduğu medeniyet anlayışı doğrultusunda dünya siyasetinde belirleyici bir konum edinmeyi de amaçlamıştır. Devletin bu tarihsel iddiası, adaletin tesis edilmesi, farklı dinî ve toplumsal unsurların bir arada yaşatılması ve siyasi nizamın korunması gibi ilkelerle desteklenmiştir. Bununla birlikte söz konusu ülkünün uluslararası alanda etkili olabilmesi, Osmanlı Devleti'nin askerî gücünü, ekonomik kaynaklarını ve diplomatik hareket kabiliyetini korumasına bağlı olmuştur. II. Abdülhamid döneminde izlenen denge siyaseti, büyük devletlerin rekabetinden yararlanarak imparatorluğun toprak bütünlüğünü ve siyasi varlığını korumaya yönelik önemli bir diplomatik çaba niteliği taşımıştır. Ancak 1909 sonrasında yaşanan Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı gibi gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin uluslararası sistemdeki hareket alanını daraltmış ve mevcut gücünü giderek daha fazla kendi varlığını korumaya yöneltmiştir. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nin dünya siyasetini etkileme ve uluslararası gelişmelerde yön belirleme kapasitesi zayıflarken, devletin önceliği kendi siyasi bütünlüğünü ve topraklarını muhafaza etme mücadelesine dönüşmüştür. Dolayısıyla II. Abdülhamid sonrası dönem, Osmanlı Devleti'nin tarihsel medeniyet ülküsünü uluslararası ölçekte gerçekleştirme iddiası ile devletin varlığını sürdürme zorunluluğu arasındaki mesafenin belirginleştiği bir dönem olarak

değerlendirilebilir.

Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığını koruma mücadelesinin belirginleştiği bu tarihsel süreçte, devletin geleceği konusunda kaygı taşıyan aydın ve entelektüel çevreler yeni çözüm yolları aramaya yönelmiştir. Bu arayış, yalnızca mevcut siyasi ve askerî sorunlara cevap bulma çabası olarak kalmamış, aynı zamanda devletin nasıl bir toplumsal ve fikrî temel üzerinde varlığını sürdürebileceğine ilişkin tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu ve yeniden yapılanması konusunda farklı düşünce sistemleri ve siyasi yaklaşımlar tarih sahnesinde daha belirgin biçimde yer almaya başlamıştır. Bu çerçevede Osmanlıcılık, imparatorluğun farklı unsurlarını ortak bir vatandaşlık ve siyasi aidiyet anlayışı etrafında birleştirerek devletin bütünlüğünü korumayı hedeflemiştir. İslamcılık, Müslüman topluluklar arasındaki dinî ve siyasi dayanışmayı güçlendirmeyi devletin devamlılığı açısından temel bir çözüm yolu olarak değerlendirmiştir. Türkçülük ise Türk dili, tarihi, kültürü ve millî kimliği etrafında şekillenen düşünsel bir yöneliş olarak giderek daha fazla aydın ve düşünürün ilgisini çekmiştir. Özellikle Yusuf Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset adlı makalesi ile Ziya Gökalp'in çalışmaları, Türkçülüğün siyasi ve fikrî bir düşünce sistemi hâline gelmesinde önemli rol oynamıştır. Bu gelişmeler, Osmanlı aydınlarının devletin bekasına yönelik arayışlarının birbirinden farklı fikir akımlarını beslediğini ve Türkçülüğün de bu tarihsel tartışma ortamında giderek belirginleştiğini göstermektedir. Dolayısıyla Türkçülük, Osmanlı Devleti'nin çözülme sürecinde ortaya çıkan varlığı koruma ve yeniden inşa arayışlarının önemli düşünsel sonuçlarından biri olarak değerlendirilmelidir.

Osmanlı Devleti'nin uluslararası alanda yaşadığı güç ve itibar kaybı, devletin geleceğine ilişkin kaygıları artırırken aydın ve entelektüel çevrelerde yeni bir özgüven ve kimlik arayışını da beraberinde getirmiştir. Bu arayışın temelinde, imparatorluğun siyasi bütünlüğünü ve toplumsal dayanışmasını yeniden tesis ederek devletin devamlılığını sağlayabilecek düşünsel bir zemin oluşturma çabası bulunmaktadır. Söz konusu dönemde bu arayışlar, başlıca Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük düşünceleri etrafında şekillenen farklı fikir akımlarının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Osmanlıcılık, imparatorluğun bünyesindeki farklı dinî ve etnik unsurları ortak vatandaşlık ve siyasi aidiyet anlayışıyla bir arada tutarak devletin bütünlüğünü korumayı amaçlamıştır. İslamcılık ise Müslüman topluluklar arasındaki dinî birlik ve dayanışmayı güçlendirerek Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığını sürdürmesinde İslam kimliğine dayalı bir bağ oluşturmayı hedeflemiştir. Türkçülük düşüncesi, Türk dili, tarihi, kültürü ve millî kimliği etrafında şekillenen yeni bir aidiyet anlayışı geliştirerek devletin geleceğine ilişkin tartışmalara farklı bir perspektif kazandırmıştır. Özellikle Balkan Savaşları sonrasında yaşanan toprak kayıpları ve Osmanlıcılık düşüncesinin imparatorluğun bütünlüğünü koruma konusundaki etkisinin zayıflaması, Türkçülüğün siyasi ve fikrî çevrelerde daha güçlü biçimde öne çıkmasına katkıda bulunmuştur. Böylece Türkçülük, diğer fikir akımlarıyla etkileşim ve tartışma içinde gelişirken devletin geleceğine ilişkin çözüm arayışlarında giderek daha belirleyici bir konum edinmiştir. Dolayısıyla Türkçülük, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı siyasi çözülme karşısında ortaya çıkan kimlik, birlik ve yeniden yapılanma arayışlarının en etkili düşünsel yönelişlerinden biri hâline gelmiştir.

Türkçülük düşüncesi, ilk gelişim aşamasında ağırlıklı olarak dil, edebiyat ve kültür alanlarında kendisini göstermiş, zamanla bu alanlarda oluşan birikim üzerinden daha geniş bir düşünsel zemine kavuşmuştur. Başlangıçta Türk dilinin korunması, geliştirilmesi ve sadeleştirilmesi ile Türk tarihinin ve edebiyatının araştırılması ekseninde şekillenen bu hareket, millî kimlik ve kültürel aidiyet bilincinin güçlendirilmesini amaçlamıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin siyasi ve toplumsal yapısında yaşanan dönüşümler, kültürel alanda gelişen Türkçülük düşüncesinin zamanla siyasi meselelerle daha yakından ilişki kurmasına yol açmıştır. Bu süreçte Türkçenin bilim, eğitim ve edebiyat dili olarak güçlendirilmesine yönelik çalışmalar, ortak bir millî kimlik oluşturma çabasının önemli araçlarından biri hâline gelmiştir. Bunun yanında Türk tarihine, diline ve kültürel mirasına yönelik araştırmalar, Türk toplulukları arasında tarihsel ve kültürel ortaklık düşüncesinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Şemsettin Sami, Necip Âsım ve Veled Çelebi gibi aydınların dil ve kültür alanındaki çalışmaları, Türkçülüğün düşünsel temellerinin oluşmasında etkili olmuştur. Özellikle Yusuf Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset adlı makalesi, Ziya Gökalp'in düşünsel çalışmaları ve Türk Yurdu çevresinde yürütülen faaliyetler, Türkçülüğün kültürel bir yöneliş olmanın ötesine geçerek siyasi ve toplumsal bir fikir akımı niteliği kazanmasını hızlandırmıştır. Böylece dil ve edebiyat alanında başlayan millî bilinç oluşturma çabası, devletin geleceği, toplumun örgütlenmesi ve siyasi aidiyet meselelerini de kapsayan daha geniş bir tartışma alanına dönüşmüştür. Dolayısıyla Türkçülük,

başlangıçtaki kültürel ve edebî niteliğini korumakla birlikte, Osmanlı Devleti'nin son döneminde giderek belirginleşen siyasi fikir akımlarından biri hâline gelmiştir.

Osmanlı Devleti bünyesindeki gayrimüslim unsurların milliyetçilik hareketlerinin etkisiyle ayrılıkçı yönelişlere girmesi, devlet yönetimini mevcut siyasi bütünlüğü koruyacak yeni birlik politikaları geliştirmeye yöneltmiştir. II. Abdülhamid, bu şartlar altında Müslüman topluluklar arasındaki dinî ve siyasi dayanışmayı güçlendirmeyi amaçlayan İslamcılık düşüncesini devletin devamlılığını sağlamaya yönelik önemli bir siyaset aracı olarak benimsemiştir. Bu yaklaşımın temel hedefi, imparatorluğun gayrimüslim unsurlarındaki ayrılıkçı hareketleri engellemekten ziyade, Müslüman unsurların da benzer bir kopuş sürecine girmesini önlemek ve ortak bir siyasi aidiyet etrafında bağlılıklarını güçlendirmek olmuştur. Bu siyasetin başlıca dayanaklarından birini, padişahın aynı zamanda halife sıfatıyla sahip olduğu dinî otorite ve bu makamın Müslüman topluluklar üzerindeki birleştirici etkisi oluşturmuştur. Böylece İslam'ın inanç ve değerleri, yalnızca dinî hayatın unsurları olarak değil, devletin siyasi bütünlüğünü ve Müslüman tebaanın bağlılığını destekleyen bir düşünsel ve politik çerçeve içinde de değerlendirilmiştir. II. Abdülhamid döneminde hilafet makamının uluslararası alanda daha görünür hâle getirilmesi, Müslüman topluluklarla ilişkilerin geliştirilmesi ve Hicaz Demiryolu gibi projeler, bu politikanın somut uygulamaları arasında yer almıştır. Bununla birlikte söz konusu politikalar, Osmanlı Devleti'nin toprak kayıplarını ve milliyetçilik hareketlerinin etkisini bütünüyle önleyememiş; özellikle 1912-1913 Balkan Savaşları sonucunda imparatorluk Balkanlar'daki topraklarının büyük bölümünü kaybetmiştir. Bu ağır yenilgi, Osmanlıcılık düşüncesinin imparatorluğun farklı unsurlarını ortak bir siyasi kimlik altında birleştirme iddiasını ciddi biçimde tartışmaya açarken Türkçülüğün siyasi ve toplumsal alandaki etkisinin artmasına elverişli bir ortam oluşturmuştur. Dolayısıyla Türkçülük, dil ve edebiyat alanında gelişen kültürel bir hareket olmanın ötesine geçerek Osmanlı Devleti'nin geleceğine ilişkin siyasi çözüm arayışlarında giderek daha belirgin bir konum kazanmıştır.

Osmanlı Devleti bünyesindeki gayrimüslim unsurların milliyetçilik hareketlerinin etkisiyle ayrılıkçı yönelişlere girmesi, devlet yönetimini mevcut siyasi bütünlüğü koruyacak yeni birlik politikaları geliştirmeye yöneltmiştir. II. Abdülhamid, bu şartlar altında Müslüman topluluklar arasındaki dinî ve siyasi dayanışmayı güçlendirmeyi amaçlayan İslamcılık düşüncesini devletin devamlılığını sağlamaya yönelik önemli bir siyaset aracı olarak benimsemiştir. Bu yaklaşımın temel hedefi, imparatorluğun gayrimüslim unsurlarındaki ayrılıkçı hareketleri engellemekten ziyade, Müslüman unsurların da benzer bir kopuş sürecine girmesini önlemek ve ortak bir siyasi aidiyet etrafında bağlılıklarını güçlendirmek olmuştur. Bu siyasetin başlıca dayanaklarından birini, padişahın aynı zamanda halife sıfatıyla sahip olduğu dinî otorite ve bu makamın Müslüman topluluklar üzerindeki birleştirici etkisi oluşturmuştur. Böylece İslam'ın inanç ve değerleri, yalnızca dinî hayatın unsurları olarak değil, devletin siyasi bütünlüğünü ve Müslüman tebaanın bağlılığını destekleyen bir düşünsel ve politik çerçeve içinde de değerlendirilmiştir. II. Abdülhamid döneminde hilafet makamının uluslararası alanda daha görünür hâle getirilmesi, Müslüman topluluklarla ilişkilerin geliştirilmesi ve Hicaz Demiryolu gibi projeler, bu politikanın somut uygulamaları arasında yer almıştır. Bununla birlikte söz konusu politikalar, Osmanlı Devleti'nin toprak kayıplarını ve milliyetçilik hareketlerinin etkisini bütünüyle önleyememiş; özellikle 1912-1913 Balkan Savaşları sonucunda imparatorluk Balkanlar'daki topraklarının büyük bölümünü kaybetmiştir. Bu ağır yenilgi, Osmanlıcılık düşüncesinin imparatorluğun farklı unsurlarını ortak bir siyasi kimlik altında birleştirme iddiasını ciddi biçimde tartışmaya açarken Türkçülüğün siyasi ve toplumsal alandaki etkisinin artmasına elverişli bir ortam oluşturmuştur. Dolayısıyla Türkçülük, dil ve edebiyat alanında gelişen kültürel bir hareket olmanın ötesine geçerek Osmanlı Devleti'nin geleceğine ilişkin siyasi çözüm arayışlarında giderek daha belirgin bir konum kazanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanması ve 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'nin imzalanması, imparatorluğun siyasi ve askerî varlığını ağır bir belirsizlik sürecine sürüklemiştir. Mütareke sonrasında başta İngiltere, Fransa ve İtalya olmak üzere İtilaf Devletleri'nin çeşitli bölgeleri işgal etmesi ve 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunan kuvvetlerinin İzmir'e çıkması, Osmanlı topraklarının geleceğine ilişkin kaygıları daha da artırmıştır. Bu gelişmeler, ülkenin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruma düşüncesini ön plana çıkararak millî direniş hareketinin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde örgütlenen Millî Mücadele, bağımsızlığı, millî

egemenliği ve millet iradesini esas alan yeni bir siyasi anlayışın oluşmasını sağlamıştır. Bu mücadele sırasında milliyetçilik düşüncesi, ortak tarih ve kültür bilincinin ötesinde, bağımsız bir devlet kurma ve milletin kendi geleceğini belirleme iradesiyle bütünleşmiştir. Bu düşünsel dönüşümde Ziya Gökalp başta olmak üzere Türkçü aydınların millet, millî kültür, dil ve toplumsal dayanışma konularındaki görüşleri, Cumhuriyet'in kuruluş döneminin fikrî tartışmalarına önemli katkılar sunmuştur. 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte millî egemenlik ve milliyetçilik, yeni Türk devletinin siyasi ve düşünsel yapılanmasında temel ilkeler arasında yer almıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nin son döneminde kültürel ve siyasi bir fikir hareketi olarak gelişen Türkçülük, Millî Mücadele'nin bağımsızlık anlayışı ve Cumhuriyet'in kuruluş koşulları içerisinde yeni bir anlam ve uygulama alanı kazanmıştır. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreci, önceki dönemin Türkçülük birikiminden yararlanmakla birlikte, bu birikimi Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde bağımsızlık, millî egemenlik ve ortak vatandaşlık esasları doğrultusunda yeniden şekillendiren tarihsel bir dönüşümü ifade etmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde tam bağımsızlığı esas alan, milletin kendi tarihsel ve toplumsal gerçeklerinin bilincinde olmasını hedefleyen bir milliyetçilik anlayışının gelişmesine öncülük etmiştir. Bu anlayış, Türk milletinin siyasi bağımsızlığını korumasını, kendi sınırları içerisinde millî egemenliğe dayalı bir devlet düzeni kurmasını ve çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmasını temel amaç olarak benimsemiştir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin son döneminde Türkçü aydınlar tarafından geliştirilen Turan ülküsü, Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte devletin resmî milliyetçilik anlayışının merkezinde yer almamış, ancak bazı düşünce çevrelerinde varlığını sürdürmüştür. Cumhuriyet'in ilk yıllarında milliyetçilik anlayışının Anadolu merkezli, sınırları belirli ve bağımsız ulus-devlet esasına göre şekillenmesi, Turancılığın geniş coğrafyalı siyasi hedefleriyle arasındaki mesafeyi belirginleştirmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümüne yaklaşılan yıllarda ve özellikle 1938 sonrasında, Turancı düşünceyi benimseyen bazı aydın ve çevrelerin yeniden görünürlük kazandığı, bu düşüncenin basın ve entelektüel tartışmalarda daha fazla yer bulduğu görülmüştür. II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın askerî başarıları ve Türkiye'nin değişen dış politika dengeleri, Turancı çevrelere yönelik resmî yaklaşımın dönemsel olarak farklılaşmasında etkili olmuştur. Ancak Almanya'nın savaşta yenilgiye doğru ilerlemesi, Sovyetler Birliği ile ilişkilerin hassaslaşması ve Türkiye'nin dış politika önceliklerinin değişmesiyle birlikte hükümetin Turancı çevrelere yönelik tutumu da sertleşmiş; 1944 yılında yaşanan tutuklamalar ve yargılamalar bu değişimin en belirgin örneğini oluşturmuştur. Bu süreçte Türkçü-Turancı çevreler ile sol düşünceyi temsil eden kesimler arasındaki ideolojik mücadele de dönemin iç siyasetinde önemli bir yer tutmuş, hükümetin her iki çevreye yönelik uygulamaları uluslararası gelişmelerden bağımsız olmayan bir siyasi ortamda şekillenmiştir. Dolayısıyla 1944 Türkçülük-Turancılık olayları, Atatürk döneminde şekillenen milliyetçilik anlayışı ile Cumhuriyet'in sonraki yıllarında yeniden görünürlük kazanan Turancı düşünce arasındaki ayrışmayı ve II. Dünya Savaşı koşullarının Türkiye'nin iç siyasetine etkisini ortaya koyan önemli bir tarihsel dönüm noktasıdır.

İkinci Dünya Savaşı›nın başlaması ve Türkiye›nin savaşın doğrudan dışında kalmakla birlikte ciddi bir güvenlik tehdidiyle karşı karşıya bulunması, Türkçülük ve Turancılık düşüncelerinin ülkedeki siyasi ve toplumsal tartışmalarda yeniden belirginleşmesine zemin hazırlamıştır. Türkiye›nin savaş boyunca izlediği denge politikası, özellikle Almanya ve Sovyetler Birliği ile ilişkiler bakımından Türkçü çevrelerin faaliyetlerini de uluslararası gelişmelerle bağlantılı hâle getirmiştir. Bu dönemde Sovyetler Birliği sınırları içerisinde yaşayan Türk topluluklarının siyasi, kültürel ve toplumsal gelecekleri, Türkçü ve Turancı aydınların öncelikli meseleleri arasında yer almıştır. Özellikle Rusya›dan Türkiye›ye göç etmiş Türk aydınlarının birikimi ve Sovyet hâkimiyeti altındaki Türk topluluklarına ilişkin kaygıları, bu düşüncelerin Türkiye›deki tartışmalara taşınmasında etkili olmuştur. Bunun yanında 1930›lu yıllarda Hüseyin Nihal Atsız öncülüğünde belirginleşen Türkçü hareket, II. Dünya Savaşı yıllarında yayın faaliyetlerini artırarak daha geniş bir düşünsel ve toplumsal görünürlük kazanmıştır. Orhun, Bozkurt, Çınaraltı ve Tanrıdağ gibi dergiler, Türkçülük ve Turancılık düşüncelerinin tartışıldığı, farklı yaklaşımların kamuoyuna aktarıldığı önemli yayın organları hâline gelmiştir. Savaşın ilk yıllarında Almanya'nın askerî başarıları ve Türkiye'nin dış politika dengeleri çerçevesinde bu çevrelere yönelik görece hoşgörülü bir tutum sergilenirken, 1943 sonlarından itibaren uluslararası koşulların değişmesiyle hükümetin yaklaşımı da sertleşmiş ve Mayıs 1944'te başlayan tutuklama ve yargılamalarla ırkçılık-Turancılık meselesi

ülke gündeminin önemli konularından biri olmuştur. Bu değişim, hükümetin Türkçü ve Turancı hareketlere yönelik politikasının yalnızca iç siyasi gelişmelerle değil, Almanya'nın savaşta gerilemesi, Sovyetler Birliği ile ilişkiler ve Türkiye'nin diplomatik öncelikleriyle de şekillendiğini göstermektedir. Dolayısıyla II. Dünya Savaşı yılları, Türkçülük ve Turancılık düşüncelerinin basın, siyaset ve devlet ilişkileri bakımından yeniden güç kazandığı, ancak aynı zamanda devletin değişen uluslararası koşullar doğrultusunda bu hareketler üzerindeki denetimini artırdığı önemli bir tarihsel dönem olmuştur.

II. Meşrutiyet'in 1908 yılında yeniden ilan edilmesi, Osmanlı Devleti'nde siyasi ve düşünsel hayatın hareketlenmesine imkân sağlayarak Türkçülük düşüncesinin daha geniş çevrelerde tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Meşrutiyet sonrasında oluşan görece serbest siyasi ortam, aydınların devletin geleceği, toplumsal kimlik ve millî aidiyet konularındaki görüşlerini daha açık biçimde ifade etmelerine olanak tanımıştır. Bu gelişmeler içerisinde Türkçülük, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve toplumsal bütünlüğünü yeniden değerlendiren, Türk kimliğini tarihsel ve kültürel temelleriyle ele alan önemli düşünce akımlarından biri olarak belirginleşmiştir. Özellikle Türk dilinin sadeleştirilmesi, Türk tarihinin araştırılması ve millî kültürün geliştirilmesi yönündeki çalışmalar, bu düşüncenin fikrî temelini güçlendirmiştir. Bununla birlikte Türkçülüğün gelişimi yalnızca kültürel bir kimlik arayışından kaynaklanmamış, imparatorluğun karşı karşıya bulunduğu siyasi sorunlara ve farklı topluluklar arasında giderek belirginleşen milliyetçilik hareketlerine yönelik çözüm arayışlarıyla da yakından ilişkili olmuştur. Bu dönemde Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin ve Mehmet Emin Yurdakul gibi aydınların çalışmaları, Türk kimliği, millî kültür ve toplumsal dayanışma konularının düşünce hayatında daha fazla yer bulmasına katkı sağlamıştır. Özellikle süreli yayınlar, edebî eserler ve fikrî tartışmalar aracılığıyla Türkçülük düşüncesi, aydın çevrelerin dışına taşarak daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmaya başlamıştır. Böylece kültürel ve düşünsel alanda gelişen Türkçülük, dernekler, yayın faaliyetleri ve çeşitli aydın çevreleri aracılığıyla örgütlü bir hareket niteliği kazanma sürecine girmiştir. Dolayısıyla II. Meşrutiyet dönemi, Türkçülüğün Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki fikir hareketleri arasında daha belirgin bir konum kazandığı ve kurumsallaşma sürecinin hızlandığı önemli bir tarihsel aşama olmuştur.

II. Meşrutiyet döneminde Türkçülük düşüncesinin gelişmesi, bu düşünceyi benimseyen aydınların ortak amaçlar doğrultusunda bir araya gelerek kurumsal yapılar oluşturmasını gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda 1908 yılının sonlarında kurulan Türk Derneği, Türk dili, tarihi, edebiyatı ve kültürü üzerine araştırmalar yürütmeyi amaçlayan ilk önemli Türkçü kuruluşlardan biri olmuştur. Siyasi bir parti niteliği taşımayan dernek, bilimsel ve kültürel çalışmalar aracılığıyla Türk kimliğinin tanınmasına ve Türk dili üzerine araştırmaların geliştirilmesine katkıda bulunmayı hedeflemiştir. Türkçülüğün kurumsallaşma sürecindeki bir diğer önemli adım, 1911 yılında Mehmet Emin Yurdakul, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzâde Ali ve Ahmet Hikmet Müftüoğlu gibi aydınların öncülüğünde Türk Yurdu Cemiyeti'nin kurulması olmuştur. Cemiyetin aynı yıl yayımlamaya başladığı Türk Yurdu dergisi, Türk tarihinin, kültürünün, dilinin ve toplumsal meselelerinin ele alındığı önemli bir düşünce ve yayın platformuna dönüşmüştür. Bu gelişmelerin ardından Askerî Tıbbiye öğrencilerinin girişimleri ve Türkçü aydınların desteğiyle Türk Ocaklarının kuruluş süreci başlamış, genç kuşakların millî kimlik ve toplumsal dayanışma konularındaki faaliyetleri örgütlü bir yapıya kavuşmuştur. Fiilî kuruluş süreci 1911 yılında başlayan Türk Ocakları, 25 Mart 1912 tarihinde resmen kurulmuş; ilk yönetiminde Ahmet Ferit Tek, Yusuf Akçura, Mehmet Ali Tevfik ve Fuat Sabit gibi isimler görev almıştır. Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti ve Türk Ocakları gibi kuruluşlar, Türkçülük düşüncesinin yalnızca aydınlar arasında tartışılan bir fikir olmaktan çıkarak eğitim, kültür, bilim ve toplumsal faaliyetler aracılığıyla daha geniş çevrelere ulaşmasına imkân sağlamıştır. Dolayısıyla II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan bu kurumsal yapılar, Türkçülük hareketinin örgütlenmesini güçlendirirken basın ve yayın faaliyetlerinin de hareketin düşünsel gelişiminde daha belirleyici bir konuma gelmesine zemin hazırlamıştır.

II. Meşrutiyet döneminde Türkçülük hareketinin gelişmesinde basın, yayın ve edebiyat faaliyetleri, düşüncenin geniş aydın çevrelerine ve toplumsal kesimlere ulaştırılmasını sağlayan temel araçlar arasında yer almıştır. Meşrutiyet'in ilanından sonra gazete ve dergi yayıncılığında yaşanan canlanma, farklı düşünce akımlarının kendi görüşlerini açıklamalarına ve kamuoyunda tartışmalarına imkân tanımıştır. Bu dönemde Selanik'te yayımlanan Genç Kalemler dergisi, özellikle Türkçenin sadeleştirilmesi ve edebiyat dilinin millî bir temele kavuşturulması yönündeki çalışmalarıyla Türkçülük hareketinin gelişiminde

önemli bir yer edinmiştir. Ömer Seyfettin'in 1911 yılında ortaya koyduğu Yeni Lisan düşüncesi, konuşma dili ile yazı dili arasındaki ayrımın azaltılmasını ve Türkçenin yabancı dil kurallarının etkisinden arındırılarak daha anlaşılır bir edebiyat dili hâline getirilmesini savunmuştur. İstanbul'da yayımlanan Türk Yurdu dergisi ise Türk tarihi, dili, edebiyatı, eğitimi ve toplumsal meseleleri üzerine yürüttüğü tartışmalarla Türkçülüğün düşünsel gelişimine ve millî kimlik bilincinin güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Bunun yanında 1913 yılında yayımlanmaya başlayan Halka Doğru ile 1914 yılında yayın hayatına giren Türk Sözü, Türkçülük düşüncesinin aydın çevrelerin dışına taşınması ve halkın toplumsal, ekonomik ve kültürel meseleleriyle ilişkilendirilmesi bakımından önem taşımıştır. Ömer Seyfettin'in hikâyeleri, Mehmet Emin Yurdakul'un millî duyguları öne çıkaran şiirleri ve Ziya Gökalp'in dil, kültür ve toplum üzerine yazıları, Türkçülüğün edebî ve düşünsel boyutlarının gelişmesine katkı sağlayan başlıca çalışmalar arasında yer almıştır. Bu yayın faaliyetleri ve edebî çalışmalar, Türkçülüğün yalnızca dil ve edebiyat alanında sürdürülen bir yenileşme hareketi olarak kalmayıp millet, kültür, toplum ve siyaset meselelerini birlikte ele alan daha kapsamlı bir düşünce sistemine dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla II. Meşrutiyet dönemindeki basın, yayın ve edebiyat faaliyetleri, Türkçülük hareketinin hem düşünsel temellerinin güçlenmesinde hem de toplumsal görünürlüğünün artmasında belirleyici bir işlev üstlenmiştir.

Türkçülük hareketinin kültürel ve edebî faaliyetlerden siyasi düşünce alanına geçişinde Yusuf Akçura'nın çalışmaları önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Rusya Türkleri arasında gelişen milliyetçilik hareketlerini yakından tanıyan ve Paris'teki eğitimi sırasında Avrupa'nın siyasi düşünce akımlarını inceleyen Akçura, Osmanlı Devleti'nin geleceğine ilişkin meseleleri milliyetçilik perspektifinden değerlendirmiştir. Bu düşünsel birikimin önemli bir ürünü olan Üç Tarz-ı Siyaset adlı makalesi, 1904 yılında Mısır'da yayımlanan Türk gazetesinde okuyuculara sunulmuş ve Osmanlı Devleti'nin geleceği bakımından üç farklı siyasi yaklaşımı karşılaştırmalı biçimde ele almıştır. Akçura, bu yaklaşımlardan Osmanlıcılığı, imparatorluğun farklı dinî ve etnik unsurlarını ortak bir siyasi kimlik etrafında birleştirerek Osmanlı milleti oluşturma düşüncesi çerçevesinde değerlendirmiştir. İslamcılığı ise Müslüman toplulukları dinî birlik ve halifelik bağı etrafında bir araya getirmeyi amaçlayan bir siyasi yöneliş olarak incelemiştir. Türkçülüğü, Türk topluluklarını ortak milliyet bilinci temelinde birleştirmeyi ve Türk kimliğini siyasi örgütlenmenin esaslarından biri hâline getirmeyi hedefleyen bir seçenek olarak ele almıştır. Bu üç yaklaşımı devletin devamlılığı, toplumsal bütünlük ve siyasi uygulanabilirlik bakımından karşılaştıran Akçura, Türkçülüğün Osmanlı Devleti'nin geleceğine ilişkin tartışmalarda daha sistematik biçimde değerlendirilmesine katkı sağlamıştır. Böylece Üç Tarz-ı Siyaset, Türkçülüğün yalnızca dil, tarih ve edebiyat alanındaki kültürel faaliyetlerle sınırlı kalmayarak devlet, millet ve siyasi egemenlik meselelerini kapsayan bir düşünce hareketi hâline gelmesinde etkili olmuş; bu yaklaşım sonraki yıllarda Türkçü aydınlar arasındaki tartışmaları da beslemiştir. Dolayısıyla Yusuf Akçura'nın siyasi düşünce alanındaki çalışmaları, Türkçülüğün Osmanlı Devleti'nin son döneminde belirginleşen fikir akımları arasındaki yerini güçlendiren ve hareketin teorik temellerini geliştiren önemli bir aşamayı temsil etmektedir.[13]

Türkçülük hareketinin düşünsel ve sosyolojik temellerinin gelişmesinde Ziya Gökalp, millet, millî kültür, dil ve medeniyet kavramlarını sistemli bir bütünlük içerisinde ele almasıyla önemli bir yer edinmiştir. Gökalp'in düşünceleri, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan siyasi çözülme, toplumsal değişim ve kimlik tartışmalarının yoğunlaştığı bir ortamda şekillenmiştir. Bu arayışın önemli bir ürünü olan Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak adlı eserinde Gökalp, Türk millî kimliğinin korunması, İslamî değerlerin toplumsal hayattaki yeri ve çağdaş medeniyetin imkânlarından yararlanılması arasında bir düşünsel denge kurmaya çalışmıştır. Ona göre millet, yalnızca ortak siyasi sınırlar veya soy bağı üzerinden açıklanamayacak; dil, din, ahlak, estetik ve ortak toplumsal değerler gibi kültürel unsurların meydana getirdiği bir aidiyet çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu yaklaşımın temel kavramlarından biri olan hars, belirli bir millete özgü kültürel değerleri ve toplumsal birikimi ifade ederken medeniyet, farklı toplumların ortaklaşa geliştirebildiği kurumları ve evrensel nitelikteki birikimleri karşılamaktadır. Gökalp, bu ayrım aracılığıyla Türk milletinin kendi kültürel kimliğini koruyarak çağdaş medeniyetin bilimsel, teknik ve kurumsal imkânlarından yararlanabileceğini savunmuştur. 1923 yılında yayımlanan Türkçülüğün Esasları adlı eseri ise dil, edebiyat, ahlak, hukuk, din, iktisat ve siyaset alanlarında ortaya koyduğu değerlendirmelerle Türkçülük düşüncesinin kapsamlı bir program hâlinde sistemleştirilmesini sağlamıştır.

Böylece Gökalp'in çalışmaları, Türkçülüğün yalnızca tarihsel ve kültürel aidiyet vurgusuyla sınırlı kalmayarak toplumun yeniden düzenlenmesi, millî dayanışmanın güçlendirilmesi ve çağdaşlaşma meselelerini de kapsayan bir düşünce yapısına kavuşmasına katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla Ziya Gökalp'in fikirleri, Türkçülük hareketinin kültürel kimlik arayışını sosyolojik ve düşünsel bir çerçeveye taşıyarak hareketin sonraki dönemlerdeki gelişimini etkileyen temel kaynaklardan biri olmuştur.

Türkçülük hareketinin gelişim sürecinde Turancılık düşüncesi, Türk milletinin tarihsel ve kültürel bağlarını daha geniş bir coğrafya içerisinde değerlendiren önemli bir ülkü olarak ortaya çıkmıştır. Türkçülük, öncelikle Türk milletinin dil, tarih, kültür ve ortak aidiyet unsurları etrafında bilinç kazanmasını esas alırken Turancılık, farklı bölgelerde yaşayan Türk toplulukları arasında daha geniş kapsamlı bir kültürel ve düşünsel birlik kurulmasını hedeflemiştir. Bu nedenle iki kavram arasında yakın bir düşünsel ilişki bulunmakla birlikte, Türkçülüğün millî kimlik ve toplum merkezli yaklaşımı ile Turancılığın geniş coğrafyalı birlik tasavvuru birbirinden ayrılmalıdır. Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları adlı eserinde Türkçülük ülküsünü Türkiyecilik, Oğuzculuk veya Türkmencilik ve Turancılık olmak üzere üç farklı kapsamda değerlendirmiştir. Türkiyecilik, Türkiye sınırları içerisinde yaşayan Türk milletinin millî kültür ve toplumsal dayanışma temelinde gelişmesini esas alan yakın ülküyü ifade etmiştir. Oğuzculuk veya Türkmencilik, Türkiye Türkleri ile tarihsel ve kültürel yakınlık taşıyan diğer Oğuz ve Türkmen toplulukları arasındaki ortaklıkların güçlendirilmesini öngören daha geniş bir düşünce alanını temsil etmiştir. Turancılık ise Gökalp'in tasnifinde Türk topluluklarının dil, edebiyat ve kültür bakımından daha geniş ölçekte birleşmesini hedefleyen uzak ülkü olarak tanımlanmıştır. Bu yaklaşım, Türkçülük hareketinin yalnızca mevcut siyasi sınırlar içerisindeki millî kimlik meselesiyle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda farklı coğrafyalardaki Türk topluluklarıyla tarihsel ve kültürel bağların korunmasına da önem verdiğini göstermiştir. Dolayısıyla Türkçülük ve Turancılık arasındaki ilişki, aynı düşünsel zeminden beslenmekle birlikte farklı coğrafi kapsam ve siyasi hedefler taşıyan ülkülerin bir arada değerlendirilmesini gerektirmektedir.

1912-1913 Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve toplumsal yapısında meydana getirdiği derin değişimlerle Türkçülük hareketinin gelişimini etkileyen önemli tarihsel dönüm noktalarından biri olmuştur. Savaşlar sonucunda Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki topraklarının büyük bölümünü kaybetmesi, imparatorluğun tarihsel hâkimiyet alanını daraltırken devletin geleceğine ilişkin siyasi tartışmaları da yoğunlaştırmıştır. Bu gelişmeler, farklı dinî ve etnik unsurları ortak bir Osmanlı vatandaşlığı etrafında birleştirmeyi amaçlayan Osmanlıcılık düşüncesinin imparatorluğun bütünlüğünü koruma konusundaki imkânlarının yeniden sorgulanmasına yol açmıştır. Balkanlardan Anadolu'ya yönelen göçler, Müslüman nüfusun yaşadığı kayıplar ve savaş sırasında karşılaşılan toplumsal sorunlar, Türk kimliği ve millî dayanışma konularının daha fazla önem kazanmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreçte Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve dönemin diğer Türkçü aydınları, devletin geleceği, millet bilinci ve toplumsal bütünlük meselelerini Türkçülük perspektifinden yeniden değerlendirmiştir. Özellikle Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında basında yayımlanan yazılar, millî edebiyat çalışmaları ve toplumsal dayanışmayı öne çıkaran yayınlar, Türk milliyetçiliğinin daha geniş kesimlere ulaşmasına katkıda bulunmuştur. Nitekim 1913-1914 yıllarında Türkçü yayın faaliyetlerinin artması ve İttihat ve Terakki yönetiminin Türk unsurunu siyasi ve toplumsal örgütlenmede daha fazla öne çıkaran politikalara yönelmesi, bu dönemde Türkçülüğün görünürlüğünün arttığını göstermektedir. Bununla birlikte Balkan Savaşları sonrasında Osmanlıcılık ve İslamcılık düşünceleri bütünüyle ortadan kalkmamış, Türkçülükle birlikte devletin devamlılığına ilişkin farklı siyasi ve fikrî arayışlar varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla Balkan Savaşları, Türkçülüğün ortaya çıkışından ziyade mevcut düşünsel birikimin siyasi ve toplumsal alanda daha güçlü biçimde öne çıkmasına katkıda bulunan ve hareketin Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki gelişimini etkileyen önemli bir tarihsel eşik olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı, Türkçülük ve Turancılık düşüncelerinin Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askerî gelişmeleriyle daha yakından ilişkilendirildiği önemli bir tarihsel dönem olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Kasım 1914'te savaşa katılmasıyla birlikte devletin varlığını koruma amacı, mevcut askerî ve diplomatik hedeflerin yanı sıra farklı coğrafyalardaki Türk ve Müslüman topluluklarla ilişkilerin de yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. Özellikle 1917 yılında Rusya'da meydana gelen devrimler ve ardından Rus ordusunun Kafkasya'daki etkinliğinin zayıflaması, Osmanlı yönetimi açısından bölgedeki siyasi ve askerî dengelerin değişmesine imkân sağlamıştır. Bu

gelişmeler karşısında Enver Paşa, Kafkasya üzerinden Azerbaycan ve diğer Türk topluluklarıyla ilişkilerin geliştirilmesine önem vermiş, söz konusu bölgeyi hem askerî hem de siyasi hedefler bakımından stratejik bir alan olarak değerlendirmiştir. Bu doğrultuda Nuri Paşa'nın komutasında oluşturulan Kafkas İslam Ordusu, Azerbaycan'daki gelişmelere müdahil olmak ve Osmanlı Devleti'nin bölgedeki etkisini artırmak amacıyla önemli bir askerî güç hâline gelmiştir. 15 Eylül 1918 tarihinde Bakü'nün Osmanlı ve Azerbaycan kuvvetleri tarafından alınması, Türkçü ve Turancı çevrelerde tarihsel ve sembolik anlamı yüksek bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Kafkasya Harekâtı'nın yalnızca Türk topluluklarını birleştirme ülküsüyle açıklanması yeterli değildir; bölgedeki petrol kaynakları, Rusya'nın gelecekte yeniden güç kazanması ihtimali, askerî güvenlik ve bağımsız Kafkas devletlerinin oluşturulması gibi stratejik unsurlar da Osmanlı yönetiminin kararlarında etkili olmuştur. Ancak 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ve Osmanlı kuvvetlerinin bölgeden çekilmek zorunda kalması, savaş yıllarında Kafkasya'da elde edilen askerî kazanımların kalıcı bir siyasi birlik projesine dönüşmesini engellemiştir. Dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı yılları, Türkçülük ve Turancılık düşüncelerinin devletin askerî ve siyasi hedefleriyle kesiştiği, ancak bu ülkülerin uygulanmasının uluslararası güç dengeleri ve savaşın sonuçları tarafından sınırlandırıldığı önemli bir tarihsel dönem olarak değerlendirilmelidir.

30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'nin imzalanması, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askerî varlığını sona erme sürecine sürüklerken Türkçülük hareketinin hedef ve önceliklerinde de önemli bir dönüşüme yol açmıştır. Mütareke sonrasında başlayan işgaller ve 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmesi, Anadolu'nun bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruma düşüncesini Türk siyasi hayatının temel meselelerinden biri hâline getirmiştir. Bu gelişmeler karşısında Türkçülük hareketinin geniş coğrafyalı Turancı hedefleri geri planda kalırken Anadolu merkezli millî kimlik, bağımsızlık ve millî egemenlik düşünceleri daha belirgin bir konum kazanmıştır. Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu ve Hamdullah Suphi Tanrıöver gibi Türkçü düşünce çevrelerinde yer alan aydınların çalışmaları, milliyetçilik düşüncesinin tarihsel ve kültürel temellerinin tartışılmasına katkıda bulunmuştur. Özellikle Yusuf Akçura'nın Türk milletinin siyasi varlığı ve millî kimliği üzerine geliştirdiği görüşler ile Ziya Gökalp'in millî kültür ve toplumsal dayanışma anlayışı, yeni dönemin düşünsel birikiminin oluşmasında etkili olmuştur. Bunun yanında Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Türk Ocakları çevresindeki faaliyetleri ve Millî Mücadele'ye verdiği destek, Türkçülük düşüncesinin toplumsal dayanışma ve bağımsızlık mücadelesiyle ilişkilendirilmesinde önemli bir örnek oluşturmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde gelişen Millî Mücadele ise millet iradesini, millî egemenliği ve bağımsızlığı esas alan yeni bir siyasi yapılanmanın temelini oluşturmuş, bu anlayış 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasıyla kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nin son döneminde gelişen Türkçülük düşüncesinin dil, tarih, kültür ve millî kimlik alanlarında oluşturduğu birikim, Millî Mücadele'nin bağımsızlık ve egemenlik hedefleriyle yeni bir tarihsel bağlam içerisinde değerlendirilmiştir. Dolayısıyla Millî Mücadele dönemi, Türkçülük hareketinin imparatorluk merkezli siyasi arayışlardan Anadolu merkezli millî devlet düşüncesine geçiş sürecinde etkili olduğu, ancak bu dönüşümün yalnızca Türkçülük hareketiyle açıklanamayacağı çok yönlü bir tarihsel aşamayı temsil etmektedir.

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilan edilmesi, Osmanlı Devleti'nin son döneminde gelişen Türkçülük düşüncesinin yeni bir siyasi ve toplumsal yapı içerisinde yeniden değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır. Bu dönemde Yusuf Akçura'nın Türk milletinin siyasi varlığına ilişkin görüşleri ve Ziya Gökalp'in millî kültür, toplum ve millet anlayışı, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarındaki düşünsel tartışmaların önemli kaynakları arasında yer almıştır. Bununla birlikte Mustafa Kemal Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı, Osmanlı dönemindeki Türkçü fikir birikiminden yararlanmakla beraber bağımsızlık, millî egemenlik ve çağdaş bir ulus-devlet oluşturma hedefleri doğrultusunda kendine özgü bir siyasi çerçeve kazanmıştır. Bu anlayışın temelinde, Türk milletinin kendi iradesine dayanan bağımsız bir devlet kurması, ülkenin siyasi bütünlüğünü koruması ve toplumsal gelişimini millî egemenlik ilkesi doğrultusunda gerçekleştirmesi yer almıştır. Nitekim 1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda millî egemenlik ilkesinin anayasal düzeyde benimsenmesi, yeni devletin siyasi yapılanmasının millet iradesi esasına dayandırıldığını göstermiştir. Cumhuriyet'in milliyetçilik anlayışında ortak tarih, dil ve kültür unsurlarının yanı sıra aynı vatan üzerinde yaşayan insanların ortak siyasi aidiyet ve vatandaşlık bağı etrafında birleşmesi de

önem taşımıştır. Bu yönüyle Cumhuriyet'in resmî milliyetçilik anlayışı, farklı Türk topluluklarını geniş bir coğrafyada birleştirmeyi hedefleyen Turancılık düşüncesinden ayrılarak Türkiye'nin bağımsızlığına ve belirli sınırlar içerisindeki millî egemenliğine öncelik vermiştir. Osmanlı döneminden devralınan Türkçü düşünsel birikim ise Cumhuriyet'in tarih, dil, eğitim ve kültür alanlarında yürütülen çalışmalarında farklı biçimlerde değerlendirilerek yeni devletin kimlik inşasına katkı sağlamıştır. Dolayısıyla Cumhuriyet'in kuruluş süreci, Türkçülük hareketinin önceki dönemden gelen düşünsel mirasının bütünüyle terk edilmediği, ancak millî egemenlik ve bağımsız ulus-devlet anlayışı doğrultusunda yeniden yorumlandığı tarihsel bir dönüşümü ifade etmektedir.

Cumhuriyet döneminde Türkçülük düşüncesinin gelişimi, yeni devletin ulus inşası süreciyle birlikte dil, tarih, eğitim ve kültür alanlarında yürütülen çalışmalarla farklı bir boyut kazanmıştır. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nin son döneminde belirginleşen Türk dili ve millî kültür merkezli düşünceler, Cumhuriyet'in çağdaşlaşma ve toplumsal bütünleşme hedefleri doğrultusunda yeniden değerlendirilmiştir. 1928 yılında gerçekleştirilen Harf İnkılabı, Türkçenin yazımında yeni bir dönemi başlatırken okuryazarlığın yaygınlaştırılması ve eğitim sisteminin dönüştürülmesi bakımından önemli sonuçlar doğurmuştur. Tarih alanında ise 15 Nisan 1931 tarihinde Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin kurulması, Türk tarihinin bilimsel yöntemlerle araştırılması ve toplumda tarih bilincinin geliştirilmesi yönünde kurumsal bir adım oluşturmuştur. Bu çalışmalarla bağlantılı olarak geliştirilen Türk Tarih Tezi, Türklerin dünya medeniyet tarihindeki yerini vurgulamayı ve Türk tarihini yalnızca Osmanlı dönemiyle sınırlı olmayan geniş bir tarihsel çerçevede ele almayı amaçlamıştır. Dil alanındaki kurumsallaşmanın önemli bir aşaması olarak 12 Temmuz 1932 tarihinde Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuş, kurumun çalışmaları aracılığıyla Türkçenin araştırılması, geliştirilmesi ve eğitim ile bilim dili olarak güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bununla birlikte 10 Nisan 1931 tarihinde Türk Ocaklarının kapatılması ve 19 Şubat 1932 tarihinde Halkevlerinin açılması, Cumhuriyet döneminde kültürel faaliyetlerin kurumsal yapısında önemli bir değişime işaret etmiş; Halkevleri eğitim, sanat, tarih ve halk kültürü alanlarında faaliyet göstermiştir. Bu gelişmeler, Osmanlı döneminde Türkçü aydınlar tarafından savunulan dil, tarih ve kültür merkezli millî kimlik anlayışının Cumhuriyet döneminde yeni kurumlar ve devlet politikaları aracılığıyla yeniden biçimlendirildiğini göstermektedir. Dolayısıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarında yürütülen tarih, dil ve kültür çalışmaları, Türkçülük düşüncesinin fikrî mirasıyla etkileşim içerisinde gelişen, ancak yeni devletin siyasi ve toplumsal hedefleri doğrultusunda özgün bir nitelik kazanan millî kimlik inşası sürecinin temel unsurları arasında yer almıştır.

İkinci Dünya Savaşı yılları, Türkçülük hareketinin siyasi gelişmelerden ve uluslararası güç dengelerinden etkilendiği, özellikle Turancılık düşüncesinin kamuoyunda yeniden tartışıldığı bir dönem olmuştur. Savaşın ilk yıllarında Almanya›nın askerî başarıları ve Sovyetler Birliği›nin karşı karşıya bulunduğu sorunlar, Türkiye›deki bazı Turancı çevrelerin Türk topluluklarının geleceğine ilişkin beklentilerini güçlendirmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin savaş boyunca izlediği ihtiyatlı dış politika ve savaşın ilerleyen dönemlerinde Müttefik Devletlerle ilişkilerini geliştirmesi, Turancı hareketin siyasi iktidarla ilişkilerinin değişmesinde etkili olmuştur. Bu süreçte Hüseyin Nihal Atsız'ın 1944 yılının Mart ve Nisan aylarında Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na hitaben yayımladığı iki açık mektup, dönemin milliyetçilik ve komünizm tartışmalarını yeniden gündeme taşımıştır. Mektuplarda yer alan eleştirilerin ardından Sabahattin Ali ile Nihal Atsız arasında başlayan hakaret davası, 3 Mayıs 1944 tarihinde Ankara'da yaşanan gösterilerle daha geniş bir siyasi ve toplumsal tartışmaya dönüşmüştür. Bu olayları izleyen süreçte Nihal Atsız, Alparslan Türkeş, Nejdet Sançar, Reha Oğuz Türkkan ve Zeki Velidi Togan gibi isimlerin de aralarında bulunduğu çok sayıda Türkçü aydın gözaltına alınmış ve Irkçılık-Turancılık suçlamaları çerçevesinde yargılanmıştır. Mayıs 1944'te başlayan ve farklı aşamalardan geçerek Mart 1947'de beraat kararlarıyla sonuçlanan yargılama süreci, Türkçü çevreler üzerinde önemli siyasi ve toplumsal etkiler meydana getirmiştir. Bu gelişmeler, Türkiye'deki milliyetçilik anlayışları arasında devletin resmî milliyetçilik yaklaşımı, etnik ve kültürel kimlik vurgusu ve Turancı birlik tasavvuru bakımından belirginleşen görüş ayrılıklarının daha görünür hâle gelmesine yol açmıştır. Dolayısıyla 1944 Irkçılık-Turancılık Davası, Türkçülük hareketinin Cumhuriyet dönemindeki gelişiminde baskı, düşünsel ayrışma ve yeniden örgütlenme süreçlerini etkileyen önemli bir tarihsel dönüm noktası olarak değerlendirilmelidir.

II. Abdülhamid sonrasında Türkçülük hareketinin gelişimi, Osmanlı Devleti'nin son döneminden Cumhuriyet'in ilk yıllarına ve İkinci Dünya Savaşı

sonrasına uzanan süreçte siyasi, toplumsal ve düşünsel koşullara bağlı olarak değişen çok yönlü bir tarihsel gelişimi ortaya koymaktadır. Osmanlı Devleti'nin uluslararası alandaki gücünü kaybetmesi, toprak bütünlüğünün tehdit altına girmesi ve farklı topluluklar arasında milliyetçilik hareketlerinin güçlenmesi, Türk kimliği ve millî aidiyet meselelerinin daha yoğun biçimde tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti ve Türk Ocakları gibi kuruluşların faaliyetleri, süreli yayınların yaygınlaşması ve edebî çalışmalar, Türkçülüğün kültürel bir düşünce hareketinden örgütlü ve kapsamlı bir fikir akımına dönüşmesine katkıda bulunmuştur. Bu süreçte Yusuf Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset adlı eseriyle ortaya koyduğu siyasi değerlendirmeler ve Ziya Gökalp'in millet, hars, medeniyet ve millî kültür üzerine geliştirdiği görüşler, Türkçülüğün düşünsel temellerinin sistemleşmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı ise imparatorluğun siyasi ve askerî koşullarını ağırlaştırarak Türkçülük ve Turancılık düşüncelerinin daha geniş bir tarihsel ve siyasi bağlam içerisinde tartışılmasına yol açmış, ancak bu ülkülerin uygulanabilirliği uluslararası gelişmeler ve savaşın sonuçlarıyla sınırlandırılmıştır. Millî Mücadele döneminde ise Türkçülüğün kültürel ve tarihsel birikimi, Anadolu'nun bağımsızlığı, millî egemenlik ve ortak siyasi aidiyet hedefleriyle yeni bir ilişki içerisinde değerlendirilmiş, böylece imparatorluk merkezli düşünce arayışlarından bağımsız bir ulus-devlet anlayışına geçiş sürecine katkı sağlamıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra Türk tarihi, dili ve kültürü üzerine yürütülen çalışmalar, önceki dönemin Türkçü düşünsel mirasıyla etkileşim içerisinde gelişmiş; bununla birlikte Atatürk milliyetçiliği, Turancılıktan farklı olarak Türkiye'nin bağımsızlığı, millî egemenliği ve ortak vatandaşlık esasları çerçevesinde şekillenmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında belirginleşen Türkçü-Turancı yönelimler ve 1944 Irkçılık-Turancılık Davası ise Türk milliyetçiliği içerisindeki farklı yorumların ve devletin resmî milliyetçilik anlayışıyla yaşanan ayrışmaların daha görünür hâle gelmesine neden olmuştur. Sonuç olarak Türkçülük hareketi, II. Abdülhamid sonrasında Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya bulunduğu çözülme koşullarında belirginleşen bir kimlik ve kültür arayışından doğmuş, farklı tarihsel dönemlerde değişen hedef ve yorumlarla gelişerek Türkiye'nin modernleşme, millî kimlik ve devletleşme tartışmalarında etkili olmuş; ancak Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan bu dönüşüm, tek bir ideolojik akımla açıklanamayacak kadar çok yönlü tarihsel ve toplumsal dinamikler içerisinde gerçekleşmiştir.

Sonuç

II. Abdülhamid sonrasında Türkçülük hareketinin gelişimi, Osmanlı Devleti'nin son döneminde ortaya çıkan siyasi, toplumsal ve düşünsel değişimlerin etkisiyle şekillenen, Cumhuriyet döneminde ise farklı bir devlet ve toplum anlayışı içerisinde yeniden yorumlanan çok boyutlu bir tarihsel süreci ifade etmektedir. Her ne kadar Türk kimliğine, Türk diline ve Türk tarihine yönelik düşünsel çalışmaların kökleri II. Abdülhamid döneminden ve daha önceki yıllardan itibaren izlenebilse de Türkçülüğün bağımsız ve daha belirgin bir fikir hareketi olarak gelişmesi, özellikle II. Meşrutiyet dönemindeki siyasi serbestlik ve düşünsel hareketlilik ortamında hız kazanmıştır. Bu gelişmenin temelinde Osmanlı Devleti'nin toprak kayıpları, merkezî otoritesinin zayıflaması, farklı topluluklar arasında milliyetçilik düşüncesinin yaygınlaşması ve devletin geleceğine ilişkin mevcut siyasi yaklaşımların yeniden değerlendirilmesi gibi birbirini etkileyen faktörler bulunmaktadır. Avrupa'da gelişen milliyetçilik düşüncesi, Türkoloji araştırmaları ve Rusya coğrafyasında yaşayan Türk topluluklarının kültürel ve siyasi faaliyetleri de Osmanlı aydınlarının millî kimlik meselesine ilişkin düşüncelerinin biçimlenmesinde etkili olmuştur. Bu bakımdan Türkçülük, yalnızca dışarıdan alınmış bir milliyetçilik anlayışının taklidi olarak değil, Osmanlı toplumunun kendi tarihsel tecrübeleri, siyasi ihtiyaçları ve modernleşme arayışları içerisinde ortaya çıkan özgün bir düşünsel yönelim olarak değerlendirilmelidir. Osmanlıcılık ve İslamcılık gibi dönemin diğer siyasi ve düşünsel akımlarıyla etkileşim içerisinde gelişen Türkçülük, devletin devamlılığını sağlama, toplumsal dayanışmayı güçlendirme ve ortak bir millî aidiyet oluşturma arayışlarının önemli unsurlarından biri hâline gelmiştir. Özellikle 1908 yılında II. Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesiyle genişleyen yayın ve tartışma ortamı, Türk kimliği, millî kültür, dil ve tarih konularının daha açık biçimde ele alınmasına ve bu konuların siyasal düşünce hayatında daha fazla yer edinmesine imkân sağlamıştır. Böylece başlangıçta ağırlıklı olarak kültürel ve dilsel çalışmalar üzerinden gelişen Türkçülük, imparatorluğun karşı karşıya bulunduğu siyasi sorunlara ilişkin çözüm arayışlarıyla da ilişki kurarak daha kapsamlı bir düşünce hareketine dönüşmüştür. Dolayısıyla II. Abdülhamid sonrasındaki dönem, Türkçülüğün tarihsel köklerinden beslenerek Osmanlı Devleti'nin son yıllarında belirginleştiği, toplumsal

görünürlük kazandığı ve sonraki dönemleri etkileyecek düşünsel temellerini güçlendirdiği önemli bir tarihsel aşama olmuştur.[22]

Türkçülük hareketinin II. Meşrutiyet döneminde kazandığı gelişim, yalnızca düşünsel tartışmaların artmasıyla sınırlı kalmamış, dernekler, yayın organları, edebî çalışmalar ve aydın çevreleri aracılığıyla kurumsal bir nitelik de kazanmıştır. Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti ve Türk Ocakları gibi kuruluşlar, Türk dili, tarihi, edebiyatı ve kültürüne ilişkin araştırmaların geliştirilmesini sağlayarak millî kimlik düşüncesinin daha geniş çevrelere ulaşmasına katkıda bulunmuştur. Bu kuruluşların faaliyetleri, Türkçülüğün belirli aydınların kişisel görüşlerinden ibaret olmadığını, ortak amaçlar ve toplumsal çalışmalar etrafında örgütlenebilen bir hareket niteliği kazandığını göstermektedir. Özellikle Genç Kalemler çevresinde geliştirilen Yeni Lisan anlayışı, Türkçenin sadeleşmesi ve edebiyat dilinin toplumsal konuşma diliyle yakınlaştırılması bakımından önemli bir dönüşüm meydana getirirken Türk Yurdu gibi süreli yayınlar da millî tarih, kültür, eğitim ve siyaset meselelerinin tartışılmasına imkân sağlamıştır. Bu dönemin düşünsel gelişiminde Yusuf Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset adlı eseri, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülüğü devletin geleceği bakımından karşılaştırmalı biçimde ele alarak Türkçülüğün siyasi bir seçenek olarak değerlendirilmesine önemli katkıda bulunmuştur. Ziya Gökalp ise millet, hars, medeniyet, millî kültür ve toplumsal dayanışma kavramları üzerine geliştirdiği görüşlerle Türkçülüğün sosyolojik ve kültürel temellerini sistemleştirmiş, böylece hareketin yalnızca siyasi bir kurtuluş arayışı olarak kalmayıp toplumun yeniden düzenlenmesine ilişkin düşünceler de içermesini sağlamıştır. Bununla birlikte Türkçülük ile Turancılık arasındaki ilişkinin aynı siyasi hedeflere dayanan özdeş iki kavram biçiminde değerlendirilmemesi, hareketin farklı coğrafi kapsam ve düşünsel yönelimlerini doğru anlayabilmek bakımından önem taşımaktadır. Bu çerçevede derneklerin, yayınların ve düşünürlerin katkıları birlikte değerlendirildiğinde, Türkçülüğün II. Meşrutiyet döneminde kültürel kimlik arayışından siyasi, toplumsal ve düşünsel boyutları bulunan daha sistemli bir harekete dönüştüğü görülmektedir. Dolayısıyla Türkçülüğün sonraki dönemlerdeki etkisini anlayabilmek için bu dönemde meydana gelen kurumsallaşma ve fikrî üretim sürecini, hareketin tarihsel gelişiminin temel dayanaklarından biri olarak ele almak gerekmektedir.[23]

Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı, Türkçülük hareketinin gelişimini hızlandıran ve bu düşüncenin siyasi hedeflerinin yeniden değerlendirilmesine yol açan önemli tarihsel gelişmeler arasında yer almıştır. Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki topraklarının büyük bölümünü kaybetmesi, imparatorluğun siyasi ve toplumsal bütünlüğünü derinden sarsarken Osmanlıcılık düşüncesinin devletin devamlılığını sağlama konusundaki imkânlarının da yeniden tartışılmasına neden olmuştur. Savaşların ardından Anadolu'ya yönelen göçler, nüfus hareketleri ve toplumsal kayıplar, ortak kimlik, millî dayanışma ve siyasi aidiyet konularının Türkçü düşünce çevrelerinde daha fazla önem kazanmasına zemin hazırlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkçülük ve Turancılık düşünceleri, Osmanlı Devleti'nin askerî ve diplomatik hedefleriyle belirli ölçülerde kesişmiş, özellikle Kafkasya'daki gelişmeler farklı Türk ve Müslüman topluluklarla ilişkilerin siyasi ve askerî açıdan yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. Enver Paşa'nın Kafkasya politikasında belirginleşen bu yönelim, Nuri Paşa komutasındaki Kafkas İslam Ordusu'nun faaliyetleri ve 15 Eylül 1918 tarihinde Bakü'nün alınmasıyla sembolik ve askerî bir önem kazanmış, ancak söz konusu gelişmeler yalnızca Turancı ülkülerle değil dönemin stratejik ve uluslararası koşullarıyla birlikte değerlendirilmelidir. Mondros Mütarekesi'nin imzalanması, Osmanlı Devleti'nin savaş sonrasındaki siyasi ve askerî varlığını büyük ölçüde sınırlandırmış, Anadolu'nun işgali ve ülkenin geleceğine ilişkin belirsizlikler Türkçülük hareketinin önceliklerinde de yeni bir değişimi beraberinde getirmiştir. Millî Mücadele döneminde geniş coğrafyalı birlik tasavvurlarının yerini giderek Anadolu'nun bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve millet iradesine dayanan siyasi egemenlik düşüncesi almış, böylece milliyetçilik tartışmaları yeni bir tarihsel bağlam içerisinde şekillenmiştir. Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu ve Hamdullah Suphi Tanrıöver gibi Türkçü düşünce çevrelerinde yer alan aydınların fikirleri ve faaliyetleri, millî kimlik, kültürel dayanışma ve bağımsızlık meselelerinin düşünsel açıdan değerlendirilmesine katkıda bulunurken Millî Mücadele'nin siyasi ve toplumsal temelleri çok daha geniş bir kesimin katılımıyla oluşmuştur. Bu nedenle savaşlar ve Millî Mücadele dönemi, Türkçülüğün imparatorluğun devamını sağlamaya yönelik arayışlarla ilişkilendirildiği dönemden bağımsız bir millî devletin kurulması sürecine eşlik eden yeni bir düşünsel çerçeveye geçişini ortaya koyan önemli bir tarihsel dönüşüm olarak değerlendirilmelidir.[24]

Cumhuriyet'in 29 Ekim 1923 tarihinde ilan

edilmesi, Osmanlı Devleti'nin son döneminde gelişen Türkçülük düşüncesinin yeni devletin siyasi, toplumsal ve kültürel hedefleri içerisinde yeniden değerlendirilmesine imkân sağlamıştır. Bu dönemde önceki yıllarda dil, tarih, edebiyat ve millî kimlik alanlarında oluşturulan düşünsel birikim, bağımsızlığını kazanmış bir ulus-devletin kurumlarının oluşturulması ve ortak vatandaşlık bilincinin geliştirilmesi süreciyle ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte Mustafa Kemal Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı, Osmanlı dönemindeki Türkçü düşüncelerden bazı unsurlar taşımakla beraber millî egemenlik, bağımsızlık, ülke bütünlüğü ve ortak siyasi aidiyet ilkeleri temelinde kendine özgü bir çerçeve kazanmıştır. Bu anlayış, farklı coğrafyalardaki Türk topluluklarının siyasi birlik içerisinde birleştirilmesini öngören Turancılık düşüncesinden ayrılarak Türkiye Cumhuriyeti'nin belirli sınırlar içerisinde bağımsızlığını korumasını ve vatandaşlarının ortak bir millet anlayışı etrafında bütünleşmesini esas almıştır. Cumhuriyet'in kültürel politikaları kapsamında Türk tarihinin araştırılması, Türkçenin geliştirilmesi ve millî kültürün bilimsel yöntemlerle incelenmesi amacıyla 1931 yılında Türk Tarih Tetkik Cemiyetinin, 1932 yılında ise Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulması, bu dönüşümün kurumsal boyutunu ortaya koyan önemli gelişmeler olmuştur. Türk Tarih Tezi, dil çalışmaları, eğitim reformları ve Halkevleri aracılığıyla yürütülen kültürel faaliyetler, yeni devletin tarihsel ve kültürel kimliğini güçlendirmeyi amaçlayan çalışmaların başlıca unsurları arasında yer almıştır. Öte yandan 1931 yılında Türk Ocaklarının kapatılması ve kültürel faaliyetlerin yeni kurumsal yapılar içerisinde sürdürülmesi, Osmanlı'nın son dönemindeki Türkçü örgütlenme biçimleri ile Cumhuriyet'in merkezî kültür politikaları arasındaki kurumsal farklılaşmayı da göstermektedir. Bu bakımdan Cumhuriyet döneminde Türkçülük düşüncesinin etkisi, önceki dönemin bütün fikir ve örgütlenmelerinin doğrudan devamı biçiminde değil, tarihsel mirasın yeni devletin ihtiyaçları, siyasi tercihleri ve çağdaşlaşma hedefleri doğrultusunda seçilerek yeniden yorumlanması çerçevesinde ele alınmalıdır. Dolayısıyla Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte Türkçülük düşüncesi, kültürel ve tarihsel birikimini korumakla beraber millî egemenlik, bağımsız devlet yapısı ve vatandaşlık esasları içerisinde yeni bir siyasi ve toplumsal anlam kazanmıştır.[25]

Türkçülük hareketinin Türk siyasi ve düşünce tarihindeki yeri, yalnızca Osmanlı Devleti'nin son döneminde ortaya çıkan bir fikir akımı veya Cumhuriyet'in kuruluşuna katkı sağlayan düşünsel unsurlardan biri olarak değerlendirilmekle sınırlandırılamaz. Hareketin tarihsel önemi, Türk dili ve kültürüne yönelik araştırmaların geliştirilmesi, ortak tarih bilincinin güçlendirilmesi, millî kimlik tartışmalarının yaygınlaşması ve modern devletin kuruluşuna ilişkin düşünsel arayışların şekillenmesine katkıda bulunmasıyla yakından ilişkilidir. Bununla birlikte Türkçülüğün gelişim süreci, farklı dönemlerde değişen siyasi koşullar ve toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda çeşitli yorumların ortaya çıkmasına neden olmuş, kültürel Türkçülük, siyasi Türkçülük ve Turancı ülküler her zaman aynı amaç ve yöntemler çerçevesinde hareket etmemiştir. Özellikle Cumhuriyet döneminde devletin milliyetçilik anlayışı ile daha geniş coğrafyalı Türk birliği hedeflerini savunan çevreler arasındaki farklılıklar, Türk milliyetçiliğinin kendi içerisinde de düşünsel ve siyasi ayrışmalar barındırdığını göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında belirginleşen Turancılık tartışmaları ve 1944 yılında başlayan Irkçılık-Turancılık Davası, bu ayrışmanın siyasi ve toplumsal düzeyde görünür hâle geldiği önemli gelişmelerden biri olmuş, dava sürecinin 1947 yılında beraat kararlarıyla sona ermesi ise hareketin sonraki gelişiminde önemli bir tarihsel iz bırakmıştır. Söz konusu olaylar, Türkçülüğün yalnızca millî kimliğe ilişkin kültürel bir düşünce olmadığını, aynı zamanda devletin siyasi tercihleri, uluslararası ilişkiler ve dönemin ideolojik mücadeleleriyle etkileşim içerisinde gelişen bir hareket olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle Türkçülük hareketinin tarihsel değerlendirmesinde düşünürlerin eserleri, derneklerin faaliyetleri ve siyasi gelişmeler kadar, hareket içerisindeki görüş ayrılıklarının ve devletle kurulan ilişkilerin de dikkate alınması gerekmektedir. II. Abdülhamid sonrasından Cumhuriyet dönemine ve İkinci Dünya Savaşı yıllarına uzanan tarihsel süreç, Türkçülüğün değişmeden devam eden tek biçimli bir ideoloji olmadığını, farklı tarihsel koşullarda yeni anlamlar ve hedefler kazanarak dönüşen çok yönlü bir düşünce hareketi olduğunu açık biçimde göstermektedir. Sonuç olarak Türkçülük, Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki siyasi ve toplumsal çözülme ortamında belirginleşen millî kimlik ve kültür arayışından hareketle gelişmiş, II. Meşrutiyet döneminde düşünsel ve kurumsal temellerini güçlendirmiş, Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerinde ise Türkiye'nin bağımsızlık, millî egemenlik, modernleşme ve ortak vatandaşlık tartışmaları içerisinde yeniden yorumlanarak Türk siyasi ve düşünce tarihinin etkili unsurlarından biri hâline gelmiştir.

TÜRK OCAKLARI ve TÜRK YURDU DERGİSİ

M.Halistin KUKUL

Giriş

Milletler, millî ülküler etrafında toplaşarak birleşirler. Bilinmelidir ki; millî ülküler; milletlerin, târihlerinden gelen an'anevî dinamik unsurlarından başka bir şey değildir.

Bu mânâda, Osmanlı Türk Cihân Devleti'nin son dönemlerindeki çatışmalı/ayrıştırmalı/ayrışmalı 'sosyolojik hâller', ister istemez, ortaya bir millî varlık/millî benlik/millî şuûr veya millî ülkü cereyanını çıkarmıştı.

Umûmî düşüncede, bu 'millî şuûr', kendini, Yusuf Akçura'nın ifadesine göre, 1911 yılında Askerî Tıbbiye öğrencileri tarafından ortaya atılan millî bir cemiyet fikriyle başlamıştır.

Temelinde, 1908'de Türk Derneği, ardından 1910'da Genç Kalemler ve 1912'de Türk Yurdu Cemiyeti, daha sonraları Türk Ocakları adını alacaktır.

Bu dönem; bilhassa Balkanlar'da, Avrupalılar tarafından desteklenerek Bosna-Hersek, Bulgaristan ve Girit gibi toprakların elimizden çıkış zamanıdır. Bu zor şartlar altında, zamanın Tıbbiyeli gençleri öncülük ederek böyle bir faaliyete girişmiş ve büyüklerini âdeta ikaz etmişlerdir.

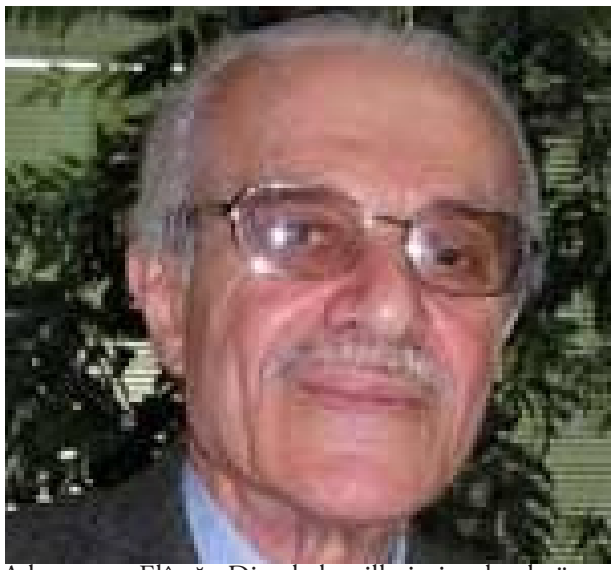
Muhakkaktır ki, her 'teşekkülün/cemiyetin/derneğin' fikrî yapısını geliştirmek ve yaymak için bir vasıtaya ihtiyaç vardır. Bu da, 1912 yılında faaliyete geçen/geçirilen Türk Yurdu Dergisi olmuştur.

Bugün yâni 25 Mart (1912) Türk Ocakları'nın kuruluşunun 111. Yılıdır. Milletimize hayırlı olsun; ve Allah, daha nice hayırlı hizmetler yapmasını nasip etsin!..

Türk Ocakları'nın ilk kurucuları arasında, Mehmet Emin Yurdakul, Yusuf Akçura, Ahmet Ferit Tek, Ağaoğlu Ahmet, Fuat Sâbit , Emin Bülent gibi şâir ve yazarlar bulunmuş ve daha sonraları, bunlara Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Âkil Muhtar, Hüseyinzâde Ali, Mehmet Ali Tevfik, Köprülüzâde Mehmet Fuat, Hamdullah Suphi Tanrıöver gibi şâir, yazar, hatip ve fikir adamları da katılmışlardır.

1912'de yapılan ilk toplantıda, Fuat Sâbit'in teklifiyle derneğe Türk Ocakları adı verilmiş ve başkanlığına da Ahmet Ferit Tek, ikinci başkanlığa Yusuf Akçura ve genel sekreterliğe de Mehmet Ali Tevfik ve bir yıl sonra ise, başkanlığa Hamdullah Suphi Tanrıöver seçilmiştir.

Türk Yurdu Dergisi ise, 111. yayın yılında, Mart 2023 sayısını, başta; Hatay, Kahramanmaraş, Gaziantep, Şanlıurfa, Osmaniye, Malatya, Adana,

Adıyaman, Elâzığ, Diyarbakır illerimiz olmak üzere, millet olarak bizleri büyük üzüntülere sevkeden, acılara garkeden 6 Şubat'ta yaşadığımız büyük depreme tahsis etmiştir.

Türk Yurdu Dergisi'nin Genel yayın Müdürü Ayşegül Büşra Paksoy, takdim yazısında şöyle demektedir:

"Bu sayıyı, Cumhuriyet'in 100. Yılı münasebetiyle, Türkiye'nin girdiği yeni dönemin getirdiği siyasî, iktisadî ve kültürel fırsat ve kazanımlarla alâkalı olarak çıkarmak niyetindeydik. Böylece, teferruatlı olmasa da 1923'ten itibaren yüz yılın muhasebesini yapmaya çalışacaktık. Ne var ki, hepimizi acı ve üzüntüye gark eden 6 Şubat depremleri Türk Yurdu dergisinin yayın akışında bir değişiklik yapmayı zaruri kıldı. Böylece bu sayıda milletimizi yaralayan bu faciayı tahlil etmeye, elden geldiğince hâl çârelerini göstermeye gayret ettik."

Türk Ocakları Genel Başkanı Prof. Dr. Mehmet Öz ise, "Kahramanmaraş Depreminden de Ders Almayacak Mıyız?" sorusuyla başlayan makalesinde, depremin de ötesinde, üzüntüsünü şu cümlelerle ifade etmektedir:

"Bu büyük felâkette dahi siyasî kutuplaşma ve rekabeti bir yana bırakamadık ve bu yüzden valilikler ile bazı belediyeler arasındaki iş birliği ve koordinasyonda sıkıntılar yaşandığı kamuoyuna yansıdı. Depreme dirençli olmayan binalara iskân ruhsatı verildiği, bazı binalarda ise daha sonra usulsüz olarak yapılan müdahalelerin ciddi boyutları can kaybına sebep olduğu ortaya çıktı. Sorumlu mevki ve makamlara ehil ve lâyık kişiler yerine kayırmacılık ve partizanlık saikiyle ehil olmayan kişilerin getirilmesinin bedellerini

ödedik."

Türk Yurdu Dergisi'nin; "Birlikte Aşacağız…Biz Hep Birlikte Türk Milletiyiz", kapak yazısıyla sunduğu 'deprem özel sayısı'nda yer alan yazarları ve konu başlıklarını da takdim etmeliyim:

"Kahramanmaraş Depreminden De Ders Almayacak Mıyız? (Prof. Dr. Mehmet Öz), Türkiye Gerçeğinde , Yaşanan Son Depremlerin Analizi (Prof. Dr. Süleyman Pampal), Kabuk Değiştiren Afet Yönetimi (Eski AFAD Afet Kriz Yönetim Başkanı Turan Erkoç), Afet Dinamik Bir Süreçtir (Prof. Dr. Mehmet Eryılmaz), Depremde Afet Yönetimi (Göker Özden), Doğal Afetlerin Millî Güvenliğe Etkisi (Prof. Dr. Celalettin Yavuz), Yaşadığımız Coğrafyanın Gerçeklerinden Biri Olan Depremin Psikolojik ve Toplumsal Boyutları (Doç. Dr. Murat Şahin), Binalarda Depreme Dayanıklılık Esaslı Güncel Uygulamalar (Arş. Gör. Yenal Takva- Doç. Dr.Zeynep Yeşim İlerisoy), Deprem Öncesi ve Sonrası Adıyaman (Doç. Dr. Erman Aksoy), Mimarlık Etiği ve Deprem İlişkisi Üzerine (Doç. Dr. Asena Soyluk), Deprem ve Yayıncılık Etiği (RTÜK Üst Kurul Uzmanı Hayati Bice), Depremin Bölge Tarımına Etkileri (Hasan Turunçkapı), 1114 Maraş Depremi İle Şubat 2023 Depremleri Arasındaki Benzerlikler (Prof. Dr. İlyas Gökhan), Dinamik Şehir: Hatay (Dr. Ahmet Acar), Türk Müzeciliğinin Depremle İmtihanı (Yahya Coşkun), Deprem Gerçekleri ve Yaşanmış Hikâyeler (Leylâ Sarısoy)".

Türk Ocakları'nın kuruluşunun 111. Yılını ve Türk Yurdu Dergisi'nin başarılarını tebrik ediyor; daha nice başarılı yıllara ulaşmalarını temenni ediyorum.

❊❊❊

'Gaspıralı İsmâil Bey' Kitabı Hakkında

21 Mart 1851-24 Eylül 1914 târihleri arasında yaşayan Gaspıralı İsmâil Bey, Türk fikir hayatının 'uç beyleri'nin önde gelenlerinden biridir.

Sözünü edeceğim "Gaspıralı İsmail Bey" adlı kitap ise, Cafer Seydahmet Kırımer tarafından yazılan, Dr. Cezmi Bayram tarafından yayına hazırlanıp İstanbul Türk Ocağı Yayınları arasında çıkan, " Dilde, Fikirde, İş'te Birlik" düşüncesinin mîmârı büyük dâvâ adamının altmışüç yıllık ömrü boyunca verdiği mücâdeleleri anlatmaktadır.

Muhakkaktır ki, târihin her dönemi, çapraşık, karmaşık ve çözümü zor hâdiselerle doludur. Bunda, elbette, kişilerin kendi kaabiliyetleri, mâcerâcı karakterleri, bilgi seviyeleri, mücâdele azimleri ve belki de -en doğrusu- yaşanan sosyal şartların kendilerine çizdiği istikamet önemli roller oynar.

Bu bakımdan; "Gaspıralı İsmâil Bey" adlı kitap, çok farklı ve kendine mahsus bir başka önem arzeder. Çünkü; doğduğu 1851 yılıyla vefât ettiği 1914 yılı arasında geçen zaman diliminde, ömür sürdüğü coğrafya(lar)da yaşayan milletlerin birbirleriyle olan münasebetlerindeki gerginlikler, acımasızlıklar, hak ihlâlleri, istilâlar, sürgünler ve katliamlar, muhakkaktır ki, bütün insanlara sirâyet etmiştir.

Dolayısiyle; fikir ve dâva adamlarının çektiği çileler ve meşakkatler de, onlar için ömür törpüsü olmaktadır.

Bu bakımdan; "Eseri Takdim" yazısındaki bilgileri çok önemli görüyor ve ondan bir bölüm naklediyorum:

aspıralı'nın belli bir mücâdele dönemi ve tecrübesinden sonra ifade ettiği "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" şiârı, hâlâ daha, birçok teşebbüste "serlevha" halinde kullanılmaktadır. Bunun sebebi, ortaya bir "slogan" atılması niyet ve gayretinin neticesi olarak ibarenin ifade edilmiş olmamasıdır. Bu şiâr, mücâdele ile geçen bir hayat tecrübesi neticesinde; Türklüğü bekleyen önemli bir tehlikenin ifadesi ve önlenmesi tedbirinin ve çaresinin belirtilmesi ihtiyacından doğmuştur. Çünkü, Gaspıralı şartların verdiği imkân ölçüsünde, öncelikle Kuzey Türklüğünü-Çarlık Rusya'sının hâkimiyeti altındaki Türklüğü- ayni zamanda bütün Türk Dünyasını, hattâ İslâm âlemini uyandırma, içinde bulunduğu fikrî, iktisadî gerilikten kurtarmaya çalışırken, Rus misyonerlerinin Türklüğü parçalama gayretlerinin de farkındadır. Matbaanın girmesi, gazetelerin neşredilmeye başlanması, belli zümre dışında, daha geniş halk kitlelerinin ilgilerinin çekilmesi zarureti, mahalli söz, masal ve hikâyelerin de yazıda kullanılmasını ve neticede mahalli ağızların yazı imlâsında yer bulmasını sağlamıştır. Bunun, Türk Dünyasında, İlminski gibi misyonerlerin gayreti, Çarlığın teşviki ile farklı dillerin-Türkçelerin- ortaya çıkmasına sebep olacağını görmüştü. İşte bunun için önce "Dilde Birlik" gerekliydi.

Gaspıralı, bu birliğin nasıl olacağını da, hem kendi yazılarında, özellikle Tercüman Gazetesi'nde kullandığı dille fiilen göstermişti. Bu, sadeleşmiş İstanbul Türkçe'siydi. Çünkü, Ziya Gökalp'in de ifadesiyle, diller "payitaht"larda gelişirdi. Türk Dünyası'nın da uzun senelerden beri yegâne payitahtı İstanbul'du. Gaspıralı, neşriyatıyla bunu gerçekleştirdiği gibi, bugün için onun bir vasiyeti telâkki edebileceğimiz, "ilkokulların son sınıflarında mecburî İstanbul Türkçesinin okunması teklifini yapmıştı. Tercüman'ın bütün Türk Dünyasında okunmasının ve etkili olmasının başta gelen sebebi budur." (Bknz. Sf. 10)

Görüldüğü gibi, Gaspıralı İsmâil Bey, tam bir Türkçü/Turancı fikir ve aksiyon adamı olarak, Türk

sosyolojisinin de, Türkçe'ye verdiği ehemmiyetle, sınırlarını çiziyor, yürünmesi gereken yolu işâret ediyordu.

Mesele; tıpkı, Ömer Seyfettin'in başlattığı "Yeni Lisan" hareketi gibi, Arapça ve Farsça terkiplerden kurtulma gayretiydi. Şüphesiz ki, bu lisanlardan veya başka dillerden de faydalanmak ve bununla dili zenginleştirmek başka; Türkçe gibi muhteşem bir lisanı, başka dillerin ablukaya/baskı veya hâkimiyeti altına alması başka bir şeydi ve bu, aslâ kabul edilemezdi.

Bu sebeple; o zor şartlarda, 22 Nisan 1883'te- ki, bu tarihte Gaspıralı İsmail Bey, henüz 32 yaşındaydı- Bahçesaray'da yayın hayatına başlattığı Tercüman Gazetesi'ni, 'ilk Türkçe gazete' olarak 1918 yılına kadar yayınlama başarısını göstermişti(r).

Bu zaman zarfında, bilhassa, Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Çarlık Rusyası'nda cereyan eden hâdiseleri tahlil apayrı bir araştırma konusu olsa bile, bu hareketteki müessiriyetini de inkâr etmek mümkün değildir. Meseleye bu açıdan bakıldığı zaman, Gaspıralı İsmâil Bey'in hizmetteki başarı ölçüsünün değeri ancak anlaşılabilir. 240 sayfalık "Gaspıralı İsmâil Bey" adlı bu kitap; eserin yazarı Cafer Seydahmet Kırımer'le ilgili olarak "Yazar Hakkında" başlıklı yazıyla devam ediyor.

Üçüncü olarak ise, "İlk Söz" başlığıyla, Kırımlı Cafer Seydahmet imzalı, İstanbul, Maçka 1 Mart 1934 tarihli, eserin tanıtım yazısı yer alıyor. Kırımlı Cafer Seydahmet, yazısına şu cümlelerle başlıyor: "Türk milliyetçiliğinin tarihi yazılırken, Türk âleminin uyanmasında ve kendisini bulmasında en tarihî işi görmüş olan Gaspıralı İsmail Bey, en ziyâde takdir ve hürmetle anılacaktır.

"Bir milleti yeni ıslahata götürmek için ilk önce onun hayata bakış ve binnetice düşünüş ve hareket tarzını değiştirmenin elzem olduğunu" (Bknz. Güstav Löbon, Milletler tekamülünün psikolojik kanunları, Sf. 162) anlayan ve bu hususta en müsbet işi görmüş olan büyük Türk evlâdı, şüphesiz, İsmail Gaspıralı Bey'dir. O, bu hakikati kendisinin sâde üslûbu ile 1895'te (Tercüman'da) şöyle hulâsa etmişti:

"Milletin terakkisi ve istikbali için her şeyden evvel fikir lâzımdır. Fikir uyanmadan terakki etmek imkânsızdır. On beş yıl evvel kendi evinin dışını göremeyen fikirler bugün umumun hâlini ve umumî işleri düşünmekle meşguldür. En büyük terakkimiz de bu olsa gerektir." (Bknz. Sf. 29)

Eser, şu ana başlıklardan meydana gelmektedir:

"Tercüme-i Hâli (Hayatı), Hususî Hayatı, Esas Fikirleri, Dil Birliği, Mefkûreciliği, Seciye Kuvveti, Taktik Kaabiliyeti, Kadirşinaslığı, İşleri, Dil Birliği ve Neticeleri, Türkiyede Sadelik Cereyanı, Bolşevikler Devrinde Dil Meselesi,

İlk Mekteplerle Medreseleri Islahat Meselesi, Hindistan Seyahati ve İslâmcılığı, Mısır'da İslâm Kongresi Akdi Teşebbüsü, Türklüğün İsmail Bey'i Takdiri, Hastalıkları-Vasiyetleri ve Ölümü, İsmail Bey'in Yazılarından Bâzı Parçalar, İsmail Bey Hakkında Yazılanlardan Bâzıları, Vefâtından Sonra Hakkında Yazılanlar, Vefâtından Sonra Çekilen Telgraflar, Tercüman'ın Ellinci Yılını Tes'it (Tebrik/kutlama), Son Söz."

Gaspıralı İsmail Bey, bir beytinde şöyle diyor: "Doğmuşum ben Avcıköy'de bin sekiz yüz ellibirde / Mekânımdır Bahçesaray mezarım kim bilir nerde."

Şâir-Yazar Yavuz Bülent Bâkiler, "Azerbaycan Yüreğimde Bir Şahdamardır" adlı kitabının "Memmed Aslan'ın Müthiş Sorusu" başlığını taşıyan makalesinde şöyle diyor:

"(…) Memmed Aslan, bu örneği verdikten sonra sorusuna geçti…Kırım Türklerinden Gaspıralı İsmail Bey, neden yıllarca: "Dilde birlik, fikirde birlik, işte birlik" diyerek çırpınıp durdu? Gaspıralı istiyordu ki, İstanbul'da çıkan bir gazete Azerbaycan'da da, Kırım'da da, Türkistan'da da, Turfan'da da, Uygur'da da okunup anlaşılabilsin…

Bu dil birliğinin , bu ortak kelime sayısının çokluğunun faydalarını anlatmak için saatlerce konuşabilirim.

(…) Kırım Türklerinden Gaspıralı İsmail Bey, bütün Türk dünyasının ortak kelimelerle konuşmasını istiyordu. Ruslar, Gaspıralı İsmail Bey'e çok kızdılar. Onun Bahçesaray'daki mezarını bile yok etmek istediler. Tutup, mezarının üzerine bir domuz ahırı yaptılar. Siz de Gaspıralı'nın kemiklerini sızlatıyorsunuz. Hatta onun kemiklerini, havanlarda dövüp toz hâline getirmek istiyorsunuz.

Neden böyle yapıyorsunuz? Türk topluluklarının en az bin yıldan beri ortaklaşa kullandıkları güzelim kelimeleri Türkiye Cumhuriyeti olarak neden dilinizden ayıklamak istiyorsunuz?" (Bknz. Yavuz Bülent Bâkiler, Azerbaycan Yüreğimde Bir Şahdamarıdır, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, Sf. 286)

"1990'da Kırım'a dönen Kırım Tatarları (Tatar Türkleri-M.H.K), Gaspıralı'nın tahmini mezar yerini belirleyerek, buraya bir anıt taş diktiyer" (Bknz. islamansiklopedisi.org.tr/gaspıralı-ismail-bey)

Başta, Dr. Cezmi Bayram Bey olmak üzere, İstanbul Türk Ocağı mensuplarını tebrik ediyorum.

Türk dilini, Türk millî kültürünü ve Türk târihini sahiplenmenin samimî bir numûnesini ortaya koydular.

TÜRKÇÜLÜK DÜŞÜNCESİNİN TARİHÎ VE FİKRÎ TEMELLERİ

Mehmet BİLGEHAN

Giriş

Tarih, yalnızca devletlerin kuruluş ve yıkılışlarından, savaşlardan ve siyasi gelişmelerden ibaret olmayıp aynı zamanda milletlerin varlıklarını koruma, kimliklerini sürdürme ve geleceklerini inşa etme mücadelelerinin bütünüdür. Bu tarihsel süreçte milletler, içinde bulundukları coğrafi, siyasi, ekonomik ve kültürel şartların etkisiyle kimi zaman iş birliğine yönelmiş, kimi zaman da varlıklarını ve çıkarlarını korumak amacıyla birbirleriyle rekabet etmek durumunda kalmışlardır. Milletler arasındaki bu ilişkiler, tarih boyunca güç dengelerinin, siyasi düzenlerin ve toplumsal dönüşümlerin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Söz konusu mücadele ortamında milliyetçilik düşüncesi, milletlerin ortak tarih, dil, kültür ve aidiyet duygusu etrafında bütünleşmelerini sağlayan önemli düşünsel dayanaklardan biri hâline gelmiştir. Zira ortak bir millî kimlik etrafında şekillenen toplumsal bilinç, bireylerin kendilerini daha geniş bir tarihsel ve kültürel bütünün parçası olarak görmelerine ve ortak gelecek tasavvuru geliştirmelerine imkân sağlamıştır.

Nitekim modern milliyetçilik hareketlerinin gelişiminde ortak dil, tarih, kültür ve siyasi aidiyet unsurlarının toplumsal seferberlik ve kolektif kimlik oluşturmadaki etkisi tarihsel örneklerle gözlemlenebilmektedir. Özellikle on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda Avrupa'da gelişen milliyetçilik hareketleri, millet düşüncesinin siyasi örgütlenme, devletleşme ve toplumsal dönüşüm süreçleriyle nasıl ilişkilendiğini ortaya koymuştur.

Milletler arasındaki rekabet ve varlığını sürdürme mücadelesi, günümüzde yalnızca askerî ve siyasi alanlarla sınırlı kalmayıp ekonomik, teknolojik, bilimsel ve kültürel alanlarda da devam etmektedir. Milliyetçilik, tarihsel koşulların değişmesine rağmen milletlerin kolektif kimliklerini koruma, ortak hedefler belirleme ve geleceklerini şekillendirme süreçlerinde önemini sürdüren düşünsel ve toplumsal dinamiklerden biri olarak değerlendirilebilir.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte milletler ve devletlerarasındaki güç mücadelesi, insanlık tarihinin daha önce karşılaşmadığı ölçekte bir yıkım potansiyeline sahip nükleer silahların belirleyici olduğu yeni bir stratejik döneme girmiştir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği arasında şekillenen güç rekabeti, nükleer silahların askerî üstünlük sağlamanın

ötesinde, uluslararası siyasetin yönünü ve devletlerin güvenlik politikalarını belirleyen temel unsurlardan biri hâline gelmesine yol açmıştır.

Ancak nükleer silahların sahip olduğu olağanüstü tahrip gücü, bu silahların olası bir savaşta kullanılmasının yalnızca hedef alınan tarafı değil, karşılıklı misilleme ihtimali nedeniyle kullanan tarafı da felakete sürükleyebileceği gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Böylece askerî gücün geleneksel anlamda kullanılması, tarafların kendi varlıklarını da tehdit edebilecek bir stratejik riskle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur.

Bu durum, özellikle iki süper gücün birbirini doğrudan askerî saldırıyla etkisiz hâle getirmek yerine, nükleer kapasite, askerî ittifaklar, teknolojik gelişme ve siyasi nüfuz üzerinden rekabet ettiği Soğuk Savaş düzeninin şekillenmesinde etkili olmuştur. Nitekim Sovyetler Birliği'nin 1949 yılında ilk atom bombası denemesini gerçekleştirmesiyle ABD'nin nükleer silahlar üzerindeki başlangıçtaki tekeli sona ermiş ve iki güç arasında giderek genişleyen bir nükleer silahlanma yarışı başlamıştır. 1950'li ve 1960'lı yıllarda her iki tarafın da karşı tarafın ilk saldırısından sonra dahi yıkıcı bir karşılık verebilecek kapasiteye ulaşması, karşılıklı garantili imha (Mutually Assured Destruction – MAD) olarak ifade edilen stratejik durumun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Böylece milletler ve devletlerarasındaki güç mücadelesi, doğrudan savaşın meydana getireceği yıkımın yanı sıra, savaş ihtimalini sürekli gündemde tutan caydırıcılık, silahlanma ve stratejik üstünlük

arayışları üzerinden yeni bir nitelik kazanmıştır. Bu tarihsel dönüşüm, milletlerin varlıklarını koruma ve uluslararası sistemde etkili olma mücadelelerinin yalnızca askerî kapasiteyle açıklanamayacağını, ekonomik, teknolojik, bilimsel ve siyasi güç unsurlarının da giderek daha fazla önem kazandığını göstermektedir.

1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla birlikte Soğuk Savaş'a dayalı iki kutuplu uluslararası sistem sona ermiş ve dünya siyasetinde yeni bir güç dengesi dönemi başlamıştır. Bu gelişme, yaklaşık yarım yüzyıl boyunca uluslararası ilişkileri belirleyen ABD-Sovyetler Birliği rekabetinin ortadan kalkmasının yanı sıra, milletler ve devletlerarasındaki mücadelenin araçlarını, yöntemlerini ve önceliklerini de önemli ölçüde değiştirmiştir. İki kutuplu sistemin çözülmesi, Batı merkezli liberal demokrasi ve serbest piyasa ekonomisinin evrensel ölçekte üstünlük kazandığı yönündeki değerlendirmeleri güçlendirmiş, Francis Fukuyama'nın 1989 yılında ortaya attığı ve daha sonra geliştirdiği "Tarihin Sonu" tezi bu düşünsel iklimin en dikkat çekici ifadelerinden biri olmuştur.

Bu yeni uluslararası ortamda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan güç boşluğu, Amerika Birleşik Devletleri'ni askerî, ekonomik ve siyasi kapasitesi bakımından rakipsiz bir küresel güç konumuna yükseltmiş ve uluslararası sistemde tek kutuplu düzen tartışmalarını gündeme taşımıştır.

Küresel ölçekte siyasi ve ekonomik etkinliğini genişletmeyi hedefleyen ABD'nin öncülüğündeki liberal uluslararası düzen anlayışı, devletlerin egemenlik yetkileri, ulusal karar alma mekanizmaları ve uluslararası kurumların belirleyiciliği arasındaki ilişkinin yeniden şekillenmesini beraberinde getirmiştir. Bu süreçte millî devletlerin egemenlik alanlarını koruma iradesi ile küresel ölçekte bütünleşmeyi öngören politikalar arasında belirgin bir gerilim ortaya çıkmış, milliyetçilik ise ulusal kimlik, siyasi bağımsızlık ve kendi kaderini tayin ilkeleri üzerinden bu tartışmaların önemli unsurlarından biri hâline gelmiştir. Nitekim Soğuk Savaş sonrasında gelişen liberal uluslararası düzenin sınırları, millî egemenlik ve ulusal kimlik meseleleri etrafında çeşitli düşünsel ve siyasi tartışmalara konu olmuş; bazı eleştirel yaklaşımlar, küresel bütünleşme politikalarının millî devletlerin hareket alanını daraltabileceğini ileri sürmüştür.

Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrasındaki yenidünya düzeni, milletler milletler arasındaki mücadelenin sona erdiği bir dönemi değil, bu mücadelenin küresel güç, ekonomik bütünleşme, siyasi egemenlik ve millî kimlik eksenlerinde yeniden biçimlendiği bir tarihsel süreci ifade etmektedir.

Soğuk Savaş sonrasında hız kazanan küreselleşme süreci, ekonomik, siyasi ve teknolojik ilişkilerin sınır ötesi ölçekte genişlemesinin yanı sıra, kültürel değerlerin, toplumsal kimliklerin ve millî aidiyet biçimlerinin de yeniden şekillendiği kapsamlı bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bu dönüşümün düşünsel boyutlarından biri olan postmodernizm, evrensel değerler, toplumsal kimlikler, geleneksel aidiyet biçimleri ve kültürel farklılıklar üzerine yürüttüğü tartışmalarla modern dönemin yerleşik düşünce kalıplarının sorgulanmasına zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte küreselleşmenin ekonomik ve kültürel boyutları, özellikle ABD merkezli popüler kültürün ve uluslararası sermaye çevrelerinin dünya ölçeğindeki etkinliğinin artmasıyla, kültürel etkileşim ile kültürel tek tipleşme arasındaki tartışmayı da derinleştirmiştir.

Küresel tüketim ekonomisinin yaygınlaşması, insan ihtiyaçlarının giderek piyasa merkezli bir anlayışla tanımlanmasına, tüketimin toplumsal hayatın temel belirleyicilerinden biri hâline gelmesine ve yerel kültürel değerlerin popüler kültür karşısında dönüşüme uğramasına zemin hazırlamıştır. Bu durum, millî kültürlerin tarihsel birikimlerini, geleneklerini, dil özelliklerini ve toplumsal hafızalarını koruma meselesini yeniden gündeme getirirken, kültürel homojenleşme ve kitle kültürünün yaygınlaşması konusundaki eleştirileri de güçlendirmiştir. Diğer taraftan milletler üstü siyasi ve ekonomik yapılanmaların gelişmesi, millî devletlerin karar alma yetkileri ile uluslararası kurumların düzenleyici etkileri arasındaki ilişkinin yeniden tartışılmasına yol açmış; etnik ve bölgesel kimliklerin siyasi talepler etrafında örgütlenmesi ise millî bütünlük, yerel özerklik ve kendi kaderini tayin ilkeleri arasındaki gerilimi belirginleştirmiştir.

Mikro milliyetçilik olarak adlandırılan etnik ve bölgesel kimlik temelli hareketler, bazı tarihsel ve siyasi koşullarda mevcut millî devlet yapılarının sorgulanmasına ve ayrışma taleplerinin ortaya çıkmasına neden olabilirken, bu hareketlerin her durumda aynı siyasi sonucu doğurduğunu ileri sürmek mümkün değildir. Benzer biçimde sivil toplum, demokratikleşme ve insan hakları talepleri demokratik toplumların vazgeçilmez unsurları olmakla birlikte, bu taleplerin uluslararası güç ilişkileri içerisinde nasıl kullanıldığı ve millî egemenlikle nasıl bir ilişki kurduğu ayrıca incelenmesi gereken bir konudur. Dolayısıyla

küreselleşme çağında millî kültürlerin korunması, toplumsal bütünlüğün sürdürülmesi ve millî devletlerin egemenlik alanlarının muhafazası meselesi, milliyetçilik düşüncesinin günümüzdeki işlevini ve yeniden değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koyan temel tartışma alanlarından birini oluşturmaktadır.

Küreselleşme sürecinin uluslararası ilişkiler bakımından dikkat çekici çelişkilerinden biri, evrenselleşme ve uluslararası bütünleşme söylemi altında, güçlü devletlerin kendi ulusal çıkarlarını küresel ölçekte gerçekleştirme imkânlarını genişletmesidir. Bu açıdan küreselleşme, yalnızca sınırların ekonomik, siyasi ve kültürel etkileşime açılması olarak değil, aynı zamanda küresel güç merkezlerinin kendi ekonomik modellerini, siyasi önceliklerini ve kültürel etkilerini uluslararası sistem içerisinde yaygınlaştırabildiği bir güç ilişkileri bütünü olarak da değerlendirilebilir. Özellikle ABD'nin ve Avrupa Birliği'nin uluslararası ekonomik ve siyasi sistem içerisindeki ağırlığı, küresel düzenin tarafsız ve eşitlikçi bir yapı olup olmadığına ilişkin tartışmaları gündeme getirmiştir.

Bu bağlamda eleştirel yaklaşımlar, küreselleşme söyleminin arkasında güçlü devletlerin ve uluslararası sermaye çevrelerinin kendi çıkarlarını evrensel normlar ve ortak ekonomik düzen anlayışı üzerinden yaygınlaştırma imkânı bulabildiğini ileri sürmektedir. Böylece millî çıkarların korunması ve ulusal egemenliğin sürdürülmesi, yalnızca geleneksel askerî tehditler karşısında değil, ekonomik bağımlılık, siyasi nüfuz ve uluslararası karar mekanizmaları karşısında da önem kazanmaktadır. Öte yandan Soğuk Savaş döneminde nükleer silahların oluşturduğu doğrudan çatışma riskinin büyük güçleri dolaylı mücadele yöntemlerine yöneltmesiyle belirginleşen vekâlet savaşları, Soğuk Savaş sonrasında da uluslararası rekabetin önemli araçlarından biri olmayı sürdürmüştür.

Bu savaş biçiminde büyük güçler, kendi askerî kuvvetlerini doğrudan karşı karşıya getirmek yerine, başka ülkelerdeki devletleri, silahlı grupları veya yerel siyasi aktörleri destekleyerek çatışmaların yönünü ve sonuçlarını kendi stratejik çıkarları doğrultusunda etkilemeye çalışabilmektedir. Bu durum, yerel ve bölgesel anlaşmazlıkların zaman zaman daha geniş uluslararası güç mücadelelerinin parçası hâline gelmesine, çatışmaların uzamasına ve mücadele alanı hâline gelen toplumların ağır siyasi, ekonomik ve insani sonuçlarla karşılaşmasına yol açabilmektedir.

Dolayısıyla günümüz dünyasında milletler arasındaki mücadele, yalnızca doğrudan savaşlar ve toprak hâkimiyeti üzerinden değil, ekonomik bağımlılık, kültürel nüfuz, siyasi müdahale ve vekâlet savaşları gibi dolaylı yöntemler üzerinden de yürütülmekte; bu yeni mücadele ortamı millî egemenlik ve millî kimlik meselelerini yeniden uluslararası siyasetin temel tartışma konuları arasına taşımaktadır.

Bütün bu tarihsel gelişmeler ve uluslararası güç mücadeleleri dikkate alındığında, Türk milletinin tarihsel varlığını koruması, millî kimliğini sürdürmesi ve çağın değişen şartları içerisinde güçlü bir konum elde edebilmesi bakımından Türk milliyetçiliği düşüncesi önemli bir fikrî ve toplumsal dayanak olarak karşımıza çıkmaktadır. Dün olduğu gibi bugün de milletlerin uluslararası sistem içerisindeki konumlarını belirleyen unsurlar arasında ortak tarih bilinci, millî kimlik, kültürel bütünlük, ekonomik kapasite, bilimsel gelişmişlik ve siyasi irade önemli bir yer tutmaktadır.

Bu unsurların birbirini tamamlayabilmesi ise milletin geçmişinden devraldığı tarihsel ve kültürel birikimi doğru anlamasına, ortak değerlerini korumasına ve geleceğe yönelik müşterek hedefler geliştirmesine bağlıdır. Bu bakımdan Türk milliyetçiliğinin tarihsel gelişim sürecinin, ortaya çıktığı toplumsal ve siyasi şartların, düşünsel kaynaklarının ve farklı dönemlerde kazandığı anlamların kapsamlı biçimde incelenmesi gerekmektedir.

Türkçülük hareketi, yalnızca belirli bir tarihsel dönemin siyasi ve fikrî gelişmesi olarak değil, Türk milletinin kimlik, kültür, tarih ve gelecek tasavvuruyla ilişkili çok boyutlu bir düşünce hareketi olarak ele alınmalıdır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin son döneminde belirginleşen Türkçülük düşüncesinin Cumhuriyet dönemindeki gelişimi, farklı Türk toplulukları arasındaki fikrî ilişkiler ve Türk dünyasında ortak tarih, dil ve kültür bilincinin oluşumu, bu hareketin tarihsel sürekliliğini anlamak bakımından önem taşımaktadır. Günümüzde Türk dünyasının farklı coğrafyalara yayılmış siyasi, ekonomik ve kültürel yapıları dikkate alındığında, ortak tarih ve kültür mirasının bilimsel çalışmalar, eğitim, kültürel iş birliği ve karşılıklı dayanışma yoluyla geliştirilmesi ayrıca önem kazanmaktadır.

Türkçülük hareketinin tarihsel birikiminin doğru değerlendirilmesi, Türk milletinin ve bütün Türk dünyasının uluslararası ilişkilerdeki konumunu, imkânlarını ve karşılaştığı sorunları daha kapsamlı biçimde anlamaya katkı sağlayabilir.

Türk milliyetçiliğinin tarihsel köklerinin, düşünsel gelişiminin ve günümüzdeki anlamının incelenmesi,

yalnızca geçmişin anlaşılması bakımından değil, Türk dünyasının geleceğine ilişkin farklı perspektiflerin bilimsel temelde değerlendirilmesi bakımından da önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır.

Türkçülük düşüncesini, Batı'da ortaya çıkan milliyetçilik hareketlerinin etkisiyle şekillenmiş ve Türk toplumuna dışarıdan aktarılmış bir fikir akımı olarak değerlendirmek, bu düşüncenin tarihsel ve toplumsal kaynaklarını açıklamak bakımından yeterli bir yaklaşım değildir. Her ne kadar modern Türk milliyetçiliğinin kavramsal gelişiminde Fransız İhtilali sonrasında Avrupa'da yaygınlaşan milliyetçilik düşüncesinin, modernleşme hareketlerinin ve Batı kaynaklı siyasi fikirlerin etkisi bulunmakla birlikte, Türk milletinin millî kimlik bilincini yalnızca bu dış etkiler üzerinden açıklamak mümkün değildir. Çünkü Türk milletinin tarihsel varlığı, devlet geleneği, ortak dil ve kültür birikimi, tarihsel hafızası ve toplumsal dayanışma anlayışı, modern milliyetçilik hareketlerinden çok daha eski dönemlere uzanan bir geçmişe sahiptir. Bu nedenle Türkçülüğün düşünsel kaynaklarını araştırırken yalnızca on dokuzuncu yüzyıldaki siyasi ve fikrî gelişmelere değil, Türk toplumunun tarih boyunca oluşturduğu kimlik, aidiyet, egemenlik ve kültürel devamlılık unsurlarına da başvurmak gerekmektedir.

Orhun Yazıtları'nda Türk adı, milletin varlığı, bağımsızlık düşüncesi, devlet düzeni ve toplumsal sorumluluk etrafında şekillenen ifadeler, Türk tarihindeki kolektif kimlik bilincinin erken örnekleri arasında değerlendirilmektedir. Bununla birlikte tarihsel dönemlerdeki millet ve devlet anlayışını modern anlamdaki milliyetçilik kavramıyla özdeşleştirmemek, aralarındaki tarihsel farklılıkları ve düşünsel dönüşümleri dikkate almak gerekir. Türk milliyetçiliğinin gelişimini belirleyen tarihî amillerin yanı sıra, toplumsal dayanışma biçimleri, ortak aidiyet duygusu, kültürel aktarım ve kolektif hafıza gibi sosyolojik unsurların da incelenmesi bu bakımdan önem taşımaktadır. Ayrıca milletin ortak geçmişine ilişkin algılar, bağımsızlık ve varlığını sürdürme iradesi, aidiyet duygusu ve gelecek tasavvuru gibi psikolojik unsurlar ile millet, kimlik, kültür, özgürlük ve egemenlik kavramlarına ilişkin felsefî yaklaşımlar, Türk milliyetçiliğinin düşünsel yapısının anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Türkçülük, Batı'dan alınmış hazır bir düşünce kalıbının Türk toplumuna uygulanması biçiminde değil, Türk milletinin tarihsel ve toplumsal birikimi ile modern dönemin siyasi ve düşünsel gelişmelerinin etkileşimi içerisinde ortaya çıkan özgün bir düşünce hareketi olarak incelenmelidir.

II. Meşrutiyet döneminde belirginleşen Türkçülük hareketini yalnızca Avrupa'da gelişen milliyetçilik düşüncesinin etkisiyle açıklamak, bu fikrî hareketin tarihî ve düşünsel kaynaklarını eksik değerlendirmek anlamına gelir. Avrupa milliyetçilikleri, Fransız İhtilali sonrasında şekillenen ulus-devlet anlayışı ve modern siyasal düşünceler, dönemin Türkçü aydınlarının fikir dünyasını etkileyen önemli unsurlar arasında yer almıştır. Ancak bu etkileşim, Türkçülüğün bütünüyle Batı'dan alınmış bir düşünce olduğu sonucunu doğurmaz. Çünkü Türkçülüğün gelişiminde Osmanlı coğrafyasının yanı sıra Kırım, Kazan, Kafkasya ve Türkistan gibi farklı bölgelerde yetişen Türk dünyası aydınlarının fikirleri, eserleri ve kültürel faaliyetleri de etkili olmuştur. Bu nedenle Türkçülüğün tarihini incelerken yalnızca Avrupa'daki gelişmelere değil, Türk dünyasında ortaya çıkan düşünsel birikime ve bu birikimin Osmanlı aydın çevreleriyle kurduğu ilişkilere de bakmak gerekir. II. Meşrutiyet döneminin önde gelen isimlerinden Ziya Gökalp ile Yusuf Akçura, farklı fikrî güzergâhlardan hareket etmekle birlikte Türk kimliği, millet düşüncesi ve Türkçülüğün geleceği üzerine yürütülen tartışmaların birbirini tamamlayan önemli temsilcileridir. Akçura'nın 1904 yılında kaleme aldığı Üç Tarz-ı Siyaset adlı eseri, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük seçeneklerini karşılaştırarak Türkçülük düşüncesinin siyasal boyutunu tartışmaya açarken; Gökalp, millet, kültür, dil ve medeniyet meselelerini sistemli bir düşünce çerçevesinde ele almıştır. Bu iki ismi birbirinden kopuk değerlendirmek, dönemin Türkçülük düşüncesinin hem siyasal hem de kültürel boyutlarını ve aralarındaki etkileşimi gözden kaçırma tehlikesi taşır. Dolayısıyla II. Meşrutiyet Türkçülüğü, Avrupa milliyetçilikleriyle kurduğu ilişkiler kadar Türk dünyasının tarihî tecrübesi ve aydınlarının katkıları üzerinden de incelenmelidir.

Türkçülüğün temel gayesi, Avrupa'dan aktarılan fikir kalıplarına dayanarak yeni bir fikrî mücadele başlatmak veya modernleşme sürecinde Türk milletini yeniden yaratmak değildir. Avrupa'da gelişen modern milliyetçilik hareketlerinin önemli bir bölümü, ortak tarih, dil, kültür ve siyasi aidiyet unsurlarından hareketle modern millet kimliğinin şekillendirilmesi ve bu kimlik etrafında yeni bir siyasi birlik kurulması süreciyle ilişkilidir. Türkçülük ise kendi tarihî iddiası bakımından, Türk milletinin kimliğini modern dönemde ortaya çıkmış yeni bir topluluk olarak

değil, geçmişten devralınan tarihî ve kültürel bir birikimin devamı olarak ele almıştır. Bu yaklaşımda esas olan, Türk milletinin tarih boyunca oluşturduğu dil, kültür, gelenek, devlet tecrübesi ve ortak hafıza unsurlarını tanımak, bunların anlamını çağın şartları içerisinde yeniden değerlendirmek ve millî kimlik bilincini güçlendirmektir. Bununla birlikte, tarihî Türk kimliğinin varlığı ile modern anlamda milliyetçilik düşüncesinin ortaya çıkışı birbirinden ayrılmalıdır; çünkü modern milliyetçilik, geçmişten gelen kimlik unsurlarını yeni siyasal ve toplumsal şartlar içerisinde yeniden yorumlayan bir düşünce hareketidir.

Ziya Gökalp'in millet anlayışında dil, kültür, ahlâk ve ortak değerler üzerinde durması, Türk kimliğinin çağdaş toplum hayatı içerisinde nasıl anlamlandırılabileceğine ilişkin önemli bir teorik çerçeve sunmuştur. Yusuf Akçura'nın Türkçülüğü siyasal bir seçenek ve Türk dünyası ölçeğinde bir mesele olarak ele alması da bu kimlik bilincinin daha geniş bir tarihî ve coğrafi perspektifle değerlendirilmesine katkıda bulunmuştur.

Bu bakımdan Türkçülük, geçmişte var olan bütün toplumsal ve kültürel unsurları değişmeden korumayı değil, tarihî süreklilik içinde oluşan Türk kimliğini modern dünyanın şartlarıyla ilişkilendirerek ortak bir millî şuur geliştirmeyi amaçlayan bir düşünce hareketi olarak değerlendirilebilir.

Dolayısıyla Türkçülüğün temel meselesi, dışarıdan alınmış bir millet tasarımını Türk toplumuna uygulamak değil, Türk milletinin tarihî kimliğini anlamak, yorumlamak ve bu kimlik etrafında geleceğe dönük bir bilinç oluşturmaktır.

Türkçülüğün tarihî kökleri ve modern dönemdeki gelişim şartları birlikte değerlendirildiğinde, modern Türkçülüğün doğuşunun gecikmiş bir tarihî ve toplumsal gelişme olarak ele alınması mümkündür. Türk kimliğinin tarihî, kültürel ve dilsel temelleri modern milliyetçilik düşüncesinden çok daha eski dönemlere uzanmakla birlikte, bu kimliğin sistemli bir fikir hareketi ve siyasi düşünce olarak ifade edilmesi XIX. yüzyılın şartlarında belirginleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin modernleşme süreci, imparatorluğun karşılaştığı siyasi ve askerî sorunlar, toprak kayıpları, nüfus hareketleri ve farklı topluluklar arasında güçlenen milliyetçilik akımları, Türk kimliğinin yeniden düşünülmesini gerekli kılan başlıca gelişmeler arasında yer almıştır.

Bu bakımdan modern Türkçülüğün ortaya çıkışı, tarihî bir kimliğin yoktan var edilmesinden ziyade, mevcut kimlik birikiminin yeni siyasi ve toplumsal şartlar içerisinde yeniden tanımlanması ve bilinçli bir düşünce sistemine dönüştürülmesi sürecidir. Nitekim Türk milliyetçiliğinin XIX. yüzyılın ikinci yarısında kendi dinamikleriyle belirginleşmeye başladığını, II. Meşrutiyet döneminde ise daha örgütlü ve görünür bir fikir hareketine dönüştüğünü ortaya koyan araştırmalar bulunmaktadır.

Bu gelişmenin gecikmiş olarak nitelendirilmesi, Türk kimliğinin tarih sahnesine geç çıktığı anlamına değil, tarihî kimlik ile modern milliyetçilik arasındaki düşünsel ve siyasi dönüşümün Avrupa'daki bazı örneklere kıyasla daha geç kurumsallaştığına işaret eder. Üstelik Türkçülüğün gelişiminde yalnızca dışarıdaki milliyetçilik hareketleri değil, Osmanlı aydınlarının arayışları ile Kırım, Kazan, Kafkasya ve Türkistan gibi bölgelerdeki Türk aydınlarının çalışmaları da etkili olmuştur.

Dolayısıyla modern Türkçülüğün doğuşunu tek bir tarihe, kişiye veya dış etkiye bağlamak yerine, tarihî kimlik birikimi ile XIX. yüzyılın siyasi, toplumsal ve düşünsel şartlarının kesiştiği uzun bir gelişim süreci olarak değerlendirmek gerekir. Bu çerçevede modern Türkçülük, tarihî kökleri eskiye uzanan Türk kimliğinin modern çağın şartları içerisinde yeniden yorumlanmasıyla ortaya çıkan, kendine özgü gelişim dinamiklerine sahip bir düşünce hareketidir.

Modern Türkçülüğün doğuşunu geciktiren en önemli tarihî etkenlerden biri, Türk milletinin toplumsal ve kültürel varlığı ile devlet yönetimi arasında zamanla oluşan ayrışmadır. Büyük Selçuklu Devleti döneminde Oğuz-Türkmen toplulukları ile merkezî yönetim arasında ortaya çıkan gerilimler, bu ayrışmanın erken tarihî örneklerinden birini oluşturmuştur.

Selçuklu hanedanı Oğuz-Türkmen geleneğinden doğmuş olmakla birlikte, devletin merkezîleşmesi ve yönetim kadrolarının farklı unsurlardan oluşturulması, Türkmen topluluklarının devletle ilişkilerinde zaman zaman sorunlara yol açmıştır.

Nitekim Selçuklu yönetiminin Türkmenleri özellikle batı sınırlarına yönlendirmesi ve merkezî idarede gulâm kökenli yöneticilere görev vermesi, yönetim ile Türkmen kitleleri arasındaki mesafeyi artıran gelişmeler arasında değerlendirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ise hanedan merkezli yönetim anlayışı, Enderun sistemi ve devşirme kökenli yönetici kadroların devlet idaresinde etkili olması, devletin kurumsal kimliği ile Türk halkının tarihî ve kültürel kimliği arasındaki ilişkinin ayrıca tartışılmasına zemin hazırlamıştır.

Bu süreçte Türk halkının dil, gelenek ve kültür birikiminin devlet yönetiminin öncelikleri karşısında geri planda kaldığı yönündeki eleştiriler, Türkçülük düşüncesinin tarihî arka planını anlamak bakımından önem taşımaktadır. Osmanlı siyasal düzeninde ümmet anlayışının belirleyici olması da toplumsal bağlılığın dinî aidiyet üzerinden tanımlanmasına imkân vermiş, Türk kimliğinin müstakil bir millî bilinç olarak ifade edilmesini sınırlayan düşünsel şartlardan biri olmuştur. Buna, özellikle XVIII. yüzyılda Fenerli Rum ailelerinden bazı mensupların tercümanlık ve Eflak-Boğdan voyvodalığı gibi diplomatik ve idari görevlerde etkili olması da eklendiğinde, Osmanlı yönetim yapısının çok unsurlu niteliği daha belirgin hâle gelmektedir.

Bu tarihî gelişmeler, Türk milletinin kültürel varlığı ile devletin yönetim anlayışı arasındaki ilişkinin yeniden sorgulanmasına yol açmış ve modern Türkçülüğün üzerinde yükseleceği düşünsel zeminin oluşmasını etkileyen faktörler arasında yer almıştır.

Türk milletinin tarihî kimliği ile devlet anlayışı arasındaki ilişkinin en belirgin örneklerinden biri, Göktürkler döneminde ortaya konulan Türk Budunu anlayışıdır. Göktürk siyasi düşüncesinde devletin varlığı yalnızca hanedanın egemenliğine değil, Türk budununun birliğine, bağımsızlığına ve varlığını sürdürmesine dayandırılmıştır.

VIII. yüzyılda dikilen Orhun Yazıtları, Türk adını, Türk milletini, devlet düzenini ve toplumsal sorumluluğu aynı siyasi düşünce çerçevesinde ele alan temel tarihî kaynaklardır. Yazıtlarda Bilge Kağan'ın halka seslenmesi, milletin geçmişte yaşadığı felaketleri hatırlatması ve gelecekte bağımsızlığını koruması için öğütler vermesi, devlet siyasetinin merkezinde Türk budununun bulunduğunu göstermektedir. Nitekim yazıtlarda geçen Türk budun, Türk il ve Türk töresi kavramları, millet, siyasi birlik ve ortak düzen arasındaki ilişkinin dönemin yönetim anlayışında önemli bir yer tuttuğunu ortaya koymaktadır.

Bu anlayışta kağanın görevi yalnızca ülkeyi yönetmek değil, Tanrı'nın verdiği kut ve töre çerçevesinde Türk milletini korumak, birliğini sağlamak ve refahını gözetmektir.

Dolayısıyla Göktürk devlet düşüncesinde hükümdarın meşruiyeti ile milletin varlığı birbirinden bağımsız düşünülemez; devletin gücü, Türk budununun varlığını ve bağımsızlığını devam ettirebilmesiyle anlam kazanır. Bu tarihî tecrübe, modern Türkçülük açısından da devlet ile millet arasındaki ilişkinin yeniden değerlendirilmesine imkân veren önemli bir düşünsel kaynak niteliğindedir.

Türkçülük düşüncesini doğru değerlendirebilmek için, Türk milletinin tarihî kimliğini kendi geçmişinden koparan ve bu geçmişi milletin karşısına bir çatışma unsuru olarak çıkaran yaklaşımlardan uzak durmak gerekir. Türkçülük, Türk milletinin tarihini sorgulamadan reddetmesini, kendi kültürel değerlerine yabancılaşmasını veya başka toplumların düşünce kalıplarını olduğu gibi benimsemesini savunan bir anlayış değildir. Aksine Türkçü bakış açısı, Türk tarihini bir bütün olarak ele almayı, geçmişte yaşanan gelişmeleri kendi dönemlerinin şartları içerisinde değerlendirmeyi ve bu tarihî birikimden hareketle millî kimliği güçlendirmeyi esas alır. Bu nedenle Türk milletinin İslamiyet öncesi tarihini İslamiyet sonrası tarihinden, millî kültürünü dinî değerlerinden veya çağdaşlaşma ihtiyacını tarihî kimliğinden koparak değerlendirmek doğru değildir. Türkçülüğün karşı çıktığı temel mesele, Türk milletinin kendi tarihî ve kültürel kimliğini geri plana iterek başka ideolojik anlayışların içinde eritilmesi ve millî aidiyet bilincinin zayıflatılmasıdır. Bu çerçevede Batı merkezli hümanist ve küreselci yaklaşımlar da Türk milletinin tarihini ve millî kimliğini değersizleştirdikleri ölçüde eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulmalıdır; ancak hümanizm ve küreselleşme kavramlarının farklı düşünsel ve toplumsal boyutları bulunduğu unutulmamalıdır. Benzer biçimde, İslamiyet'i Türk milletinin tarihî kimliğinden bağımsız ve onun yerine geçecek bir siyasi aidiyet biçimi olarak yorumlayan ümmetçi yaklaşımlar da Türkçü düşüncenin eleştiri alanına girer. Ziya Gökalp'in Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak kavramlarını birlikte ele alması, millî kimlik, dinî aidiyet ve çağdaşlaşma arasında mutlaka bir çatışma bulunmadığını gösteren tarihî bir örnektir.

Dolayısıyla Türkçü bakış açısı, Türk milletinin tarihî mirasını reddetmeden, millî kültürünü ve kimliğini koruyarak, çağın bilimsel ve düşünsel gelişmelerinden yararlanmasını ve geleceğini kendi tarihî bilinci doğrultusunda şekillendirmesini esas almalıdır.

Türkçülüğün tarihî ve düşünsel temellerini doğru anlayabilmek için, bu hareketin gelişmesinde etkili olan kavramları ve II. Meşrutiyet sonrasında Türkçülüğün entelektüel çerçevesini oluşturan Türkçü aydınları birlikte değerlendirmek gerekir.

Türkçülük, yalnızca millî kimliğe ilişkin genel bir düşünce olarak kalmamış; tarih, dil, edebiyat, sosyoloji, eğitim, siyaset ve kültür alanlarında ortaya konulan çalışmalarla sistemli bir fikir hareketine dönüşmüştür.

Bu dönüşümde Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzâde Ali, Mehmet Emin Yurdakul, Ömer Seyfettin, Ali Canip Yöntem ve M. Fuad Köprülü gibi aydınların farklı alanlardaki katkıları belirleyici olmuştur. Bu isimlerin her biri Türkçülüğü aynı biçimde yorumlamamış; kimi milliyetçiliğin siyasi ve toplumsal boyutunu, kimi dil ve edebiyat alanındaki gelişmeleri, kimi de Türk tarihinin ve kültürünün bilimsel yöntemlerle incelenmesini ön plana çıkarmıştır.

Yusuf Akçura Üç Tarz-ı Siyaset adlı eseriyle Türkçülüğün siyasi boyutunu tartışırken, Ziya Gökalp millet, kültür, hars ve medeniyet kavramları üzerinden hareketin düşünsel temellerini sistemleştirmiştir. Ömer Seyfettin ve Ali Canip Yöntem dil ve edebiyat alanındaki çalışmalarıyla millî dil bilincinin gelişmesine katkıda bulunurken, Fuad Köprülü Türk edebiyatı ve tarihinin bilimsel yöntemlerle incelenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir.

Bu fikrî birikimin geniş kitlelere ulaşmasında 1911 yılında yayımlanmaya başlayan Türk Yurdu dergisi önemli bir düşünce ve tartışma zemini oluşturmuş; farklı Türkçü aydınların yazıları aracılığıyla millî kimlik, dil, tarih ve toplum meseleleri ortak bir yayın çevresinde ele alınmıştır.

Dolayısıyla II. Meşrutiyet sonrasında Türkçülüğün gelişimini yalnızca birkaç öncü şahsiyetin fikirleriyle açıklamak yeterli değildir; bu hareketin entelektüel yapısını oluşturan yazarları, eserleri, yayın organlarını ve tartışma konularını bir bütün hâlinde incelemek gerekir. Böyle bir değerlendirme, Türkçülüğün hangi tarihî şartlarda doğduğunu, hangi kavramlarla düşünsel derinlik kazandığını ve nasıl örgütlü bir fikir hareketine dönüştüğünü ortaya koyacaktır.

Türkçülük hareketini doğru anlamak ve tarihî gelişimini bütün yönleriyle incelemek için yalnızca önde gelen düşünürlerin fikirlerini ele almak yeterli değildir. Bu hareketin dayandığı kavramların, yetiştiği aydın çevrelerinin, yayımlandığı dergilerin, kurduğu cemiyetlerin ve ortaya çıktığı tarihî şartların birlikte değerlendirilmesi gerekir. Özellikle II. Meşrutiyet döneminden itibaren Türkçülük, düşünce, edebiyat, tarih, dil, eğitim, siyaset ve toplumsal örgütlenme alanlarında gelişerek farklı dönemlerde yeni yorumlar kazanmıştır.

Bu nedenle Türkçülük araştırmalarında aşağıdaki başlıkların sistemli biçimde incelenmesi gerekmektedir.

1. Araştırılması Gereken Temel Türkçü Kavramlar

Kavram	İncelenmesi gereken temel mesele
Türk Budunu	Göktürklerde millet, devlet ve bağımsızlık
Türk milleti	Tarihî kimlik, ortak hafıza ve millî aidiyet
Türk kimliği	Dil, tarih, kültür ve toplumsal süreklilik
Türkçülük	Türk milletinin kimliğini, kültürünü ve geleceğini esas alan düşünce hareketi
Milliyetçilik	Millet bilincinin tarihî ve siyasi gelişimi
Millî şuur	Ortak tarih ve kültür bilincinin oluşması
Millî kültür (hars)	Gökalp'in kültür ve medeniyet ayrımı
Medeniyet	Toplumların bilim, teknik, kurum ve düşünce alanlarındaki birikimi
Millî dil	Türkçenin sadeleşmesi, gelişmesi ve eğitim dili olması
Millî tarih	Türk tarihinin bütün dönemleriyle incelenmesi
Türk töresi	Tarihî hukuk, ahlak ve toplumsal düzen anlayışı
Türk dünyası	Türkiye dışındaki Türk topluluklarıyla tarihî ve kültürel ilişkiler
Turan	Türk topluluklarının birliği idealinin tarihî ve düşünsel boyutu
Türk birliği	Kültürel, fikrî, ekonomik ve siyasi iş birliği
Millî eğitim	Millî kültürün yeni kuşaklara aktarılması
Millî iktisat	Ekonomik bağımsızlık ve millî ekonomik gelişme
Millî edebiyat	Türk dili, tarihi ve toplumsal hayatını esas alan edebiyat
Vatan ve millet	Coğrafi aidiyet ile tarihî ve kültürel aidiyet ilişkisi
Osmanlıcılık	Osmanlı vatandaşlığı temelinde siyasi birlik arayışı
İslamcılık ve ümmet	Dinî aidiyet ile millî kimlik arasındaki ilişkinin tartışılması
Çağdaşlaşma	Millî kimliği koruyarak bilim ve medeniyet a lanında gelişme

Bu kavramlar birbirinden bağımsız düşünülmemelidir. Örneğin Türk budunu anlayışından modern millet düşüncesine, millî dilden millî edebiyata, millî kültürden millî eğitime uzanan ilişkiler birlikte incelenmelidir. Gökalp'in Türkçülüğün Esasları adlı eseri, bu kavramların sistemli biçimde ele alınması bakımından temel başvuru kaynaklarından biridir.

2. İncelenmesi Gereken Türkçü Düşünürler

Ve Eserleri

Aşağıdaki isimler, Türkçülüğün farklı dönemlerini ve düşünce alanlarını temsil eden bir araştırma listesi olarak ele alınmalıdır. Hepsi aynı görüşü savunmuş veya aynı Türkçülük anlayışını benimsemiş değildir.

A. Türkçülüğün fikrî hazırlık dönemi ve Türk dünyası aydınları

1. İsmail Gaspıralı
- Tercüman gazetesi
- Dilde, fikirde, işte birlik düşüncesi
- Türk dünyasında eğitim, dil ve kültür birliği
- Usûl-i Cedîd eğitim hareketi

2. Yusuf Akçura
- Üç Tarz-ı Siyaset (1904)
- Şark Meselesine Ait Tarihî Notlar
- Osmanlı Devleti Kurumlarının Tarihi Üzerine Bir Deneme
- Türk dünyası, siyasi Türkçülük ve millî birlik düşüncesi

3. Hüseyinzâde Ali Turan
- Türkçülük, İslamlaşma ve çağdaşlaşma düşüncesi
- Türk dünyasında fikrî birlik
- Türkçü düşüncenin Osmanlı aydın çevrelerine taşınması

4. Ahmet Ağaoğlu
- Üç Medeniyet
- İslamlıkta Kadın
- Millî kimlik, modernleşme, hukuk ve toplum düşüncesi

5. Necip Âsım Yazıksız
- Türk Tarihi
- Türk dili ve tarihinin araştırılması
- Türk Derneği çevresindeki ilmî çalışmalar

B. II. Meşrutiyet dönemi Türkçülüğünün kurucu ve geliştirici isimleri

6. Ziya Gökalp
- Türkçülüğün Esasları
- Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak
- Kızıl Elma
- Yeni Hayat
- Türk Medeniyeti Tarihi
- Millet, hars, medeniyet, millî ahlak ve millî eğitim düşüncesi

7. Ömer Seyfettin
- Yeni Lisan makalesi
- Yüksek Ökçeler
- Efruz Bey
- Bomba
- Millî dil, millî edebiyat ve tarih bilinci

8. Ali Canip Yöntem
- Millî Edebiyat Meselesi ve Cenap Bey'le Münakaşalarım
- Epope
- Yeni Lisan ve millî edebiyat hareketi

9. Mehmet Emin Yurdakul
- Türkçe Şiirler
- Türk Sazı
- Ey Türk Uyan
- Millî şiir, halk dili ve toplumsal bilinç

3. İncelenmesi gereken Türkçü dergiler ve yayın organları

Türkçülük hareketinin düşünce tarihini araştırırken dergiler özel bir yere sahiptir. Çünkü dönemin fikir tartışmaları, kavramları, siyasi değerlendirmeleri ve edebî eserleri büyük ölçüde bu yayınlar aracılığıyla kamuoyuna ulaşmıştır.

Yayın Organı	Dönem ve önemi
Tercüman	1883'ten itibaren Gaspıralı'nın dil ve eğitim birliği düşüncesi
Türk Derneği	1911 Türk dili, tarihi ve kültürünün bilimsel araştırılması
Genç Kalemler	1910–1912 Yeni Lisan, millî edebiyat, millî kimlik
Türk Yurdu	1911'den itibaren Türkçülüğün siyasi, kültürel ve toplumsal meseleleri
Küçük Mecmua	1922–1923 Gökalp'in sosyoloji ve millî kültür yazıları
Yeni Mecmua	1917–1918 Millî kültür, edebiyat, tarih ve toplum
Halka Doğru	1913–1914 Halkçılık, toplumsal gelişme ve millî eğitim
İslam Mecmua	1914–1918 İslam, toplum ve millî düşünce ilişkisi
Atsız Mecmua	931–1932 Türk tarihi, kültürü ve milliyetçilik
Orhun	1933–1934; Türk tarihi ve Turancı düşünce tartışmaları 1943–1944
Çınaraltı	1941–1948 Milliyetçilik, kültür, edebiyat ve tarih
Orkun	1950'li yıllar Türkçü fikir ve yayın faaliyetleri
Türk Yurdu	Cumhuriyet dönemi Türk milliyetçiliği, kültür ve Türk dünyası

Özellikle Genç Kalemler, Türk Yurdu ve Türk Derneği birbirinden farklı işlevlere sahip olmakla birlikte II. Meşrutiyet dönemi Türkçülüğünün kurumsallaşmasında önemli rol oynamıştır. Genç

Kalemler dil ve edebiyat, Türk Yurdu geniş kapsamlı fikir tartışmaları, Türk Derneği ise bilimsel araştırma yönüyle incelenmelidir.

4. II. Meşrutiyet'ten itibaren Türkçülük hareketinin önemli olayları

Aşağıdaki kronoloji, Türkçülüğün ortaya çıkışından Cumhuriyet dönemindeki farklı düşünce kollarına kadar uzanan temel gelişmeleri göstermektedir.

1. 1904–Yusuf Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset makalesi

Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük seçeneklerini karşılaştıran bu çalışma, modern Türkçülüğün siyasi düşünce tarihindeki temel metinlerinden biri hâline geldi.

2. 1908 – II. Meşrutiyet'in ilanı ve Türk Derneği'nin kuruluş süreci

Fikir ve yayın hayatındaki hareketlilik arttı. Türk kimliğini tarih, dil ve kültür bakımından inceleyen aydınların örgütlenme imkânları genişledi.

3. 1910–1911 – Genç Kalemler ve Yeni Lisan hareketi

Ömer Seyfettin, Ali Canip Yöntem ve Ziya Gökalp çevresinde gelişen hareket, sade Türkçe ve millî edebiyat anlayışını öne çıkardı.

4. 1911 – Türk Yurdu dergisinin yayımlanmaya başlaması

Türkçü düşünürlerin ortak bir yayın zemininde buluşmasını sağladı.

5. 1912 – Türk Ocakları'nın kuruluşu

Türkçülük düşüncesinin dernek ve toplumsal faaliyetler aracılığıyla teşkilatlanmasında önemli bir aşama oldu.

6. 1912–1913 – Balkan Savaşları

Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki toprak kayıpları, göçler ve siyasi gelişmeler, Osmanlıcılık ve milliyetçilik tartışmalarını derinleştirdi. Türkçülüğün siyasi boyutunun belirginleştiği süreçlerden biri oldu.

7. 1913–1918 – Türk Ocakları'nın faaliyetlerinin genişlemesi

Konferanslar, yayınlar, kültürel faaliyetler ve eğitim çalışmalarıyla Türkçülüğün toplumsal alandaki görünürlüğü arttı. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in başkanlığı bu dönemde önem kazandı.

8. 1917–1918 – Yeni Mecmua ve savaş yıllarındaki fikir tartışmaları

Millî kültür, edebiyat, toplum ve medeniyet meseleleri yeniden ele alındı.

9. 1918–1922 – Mütareke ve Millî Mücadele dönemi

Türk milletinin siyasi geleceği, millî egemenlik, bağımsızlık ve Anadolu merkezli vatan anlayışı tartışmaların odağına yerleşti.

10. 1923 – Cumhuriyet'in ilanı ve Türkçülüğün Esasları

Gökalp'in eseri Türkçülüğün kavramlarını ve programını sistemli biçimde ortaya koyan temel metinlerden biri olarak yayımlandı.

11. 1920'li ve 1930'lu yıllar – Millî tarih ve dil çalışmalarının kurumsallaşması

Türk tarihi ve Türk dili araştırmaları devlet kurumları ve bilim çevreleri içerisinde yeni bir örgütlenme kazandı. Bu süreç, Türkçü fikir hareketiyle ilişkili olmakla birlikte Cumhuriyet'in resmî kültür politikaları açısından da ayrıca incelenmelidir.

12. 1931 – Türk Ocakları'nın kapatılması

Türk Ocakları'nın faaliyetlerine son verilmesi, Cumhuriyet döneminde milliyetçi sivil toplum ve fikir hayatının kurumsal dönüşümünde önemli bir dönüm noktasıdır.

13. 1930'lu ve 1940'lı yıllar – Atsız çevresi ve Türkçü yayınlar

Atsız Mecmua ve Orhun gibi yayınlar etrafında Türk tarihi, milliyetçilik ve Turancılık konuları tartışıldı.

14. 1944 – Irkçılık-Turancılık davası

Dönemin Türkçü ve Turancı çevreleriyle devlet arasındaki siyasi gerilimlerin, düşünce özgürlüğü ve milliyetçilik tartışmalarının araştırılmasında önemli bir olaydır.

15. 1940'lı ve 1950'li yıllar – Çınaraltı ve Orkun çevreleri

Türkçü düşüncenin edebiyat, tarih, kültür ve siyaset alanlarında farklı yayın çevreleri üzerinden devam ettiği dönemdir.

16. 1960'lı ve 1970'li yıllar – Milliyetçilik düşüncesinin farklı kollara ayrılması

Türk milliyetçiliği, Türk-İslam düşüncesi, kültür milliyetçiliği ve Turancılık gibi farklı yorumlar etrafında tartışıldı. Erol Güngör, İbrahim Kafesoğlu, Osman Turan ve Seyyid Ahmet Arvasi gibi isimlerin çalışmaları bu dönemin düşünsel yapısını anlamak bakımından önemlidir.

17. 1980 sonrası – Türk dünyası ve millî kültür tartışmaları

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsız Türk cumhuriyetlerinin ortaya çıkması, Türk dünyası, ortak alfabe, dil, kültür ve ekonomik iş birliği konularını yeniden gündeme taşıdı.

18. 1990'lardan günümüze – Türk dünyasında

kurumsal iş birliği

Türk devletleri arasındaki siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkiler; Türkçülüğün tarihî Türk dünyası düşüncesi bakımından yeni araştırma alanları oluşturdu.

1. 1991 – Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlığı

Türk dünyası ilişkilerinde yeni bir dönem başladı.

2. 1992 – Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi

Bağımsız Türk devletleri arasında kurumsal iş birliğinin ilk önemli adımlarından biri atıldı.

3. 2009 – Nahçıvan Anlaşması

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi kuruldu.

4. 2021 – Türk Devletleri Teşkilatı

Türk Konseyi'nin adı Türk Devletleri Teşkilatı olarak değiştirildi. Bu gelişme, Türk dünyası arasındaki iş birliğinin kurumsal tarihini incelemek bakımından önemlidir.

5. Türkçülük hareketinin önemli teşkilatları ve liderleri

Türkçülüğün tarihini incelerken düşünürler ile teşkilat yöneticilerini birbirinden ayırmak gerekir. Bir düşünürün teorik katkısı ile bir cemiyetin faaliyetlerini yöneten kişinin tarihî rolü aynı değildir.

Teşkilat veya çevreİncelenecek isimler

Türk Derneği — Necip Âsım, Yusuf Akçura, Veled Çelebi, Rıza Tevfik

Genç Kalemler — Ömer Seyfettin, Ali Canip, Ziya Gökalp

Türk Yurdu — Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin Yurdakul, Ziya Gökalp

Türk Ocakları — Ahmet Ferit Tek, Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi Tanrıöver

Cumhuriyet — Ziya Gökalp'in düşünsel mirası, Fuad Köprülü, İbrahim Kafesoğlu, Osman Turan tarih ve kültür çalışmaları

1930–1940'lı yılların Türkçü yayın çevreleri: Hüseyin Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan

1950 sonrası milliyetçi düşünce çevreleri: Erol Güngör, Nurettin Topçu, Seyyid Ahmet Arvasi, İbrahim Kafesoğlu

Türk dünyası iş birliği kurumları Türk Devletleri Teşkilatı'nın kuruluş ve gelişiminde rol alan devlet adamları ve diplomatlar.

Türk Ocakları'nın kuruluşunda Askerî Tıbbiye öğrencilerinin girişimi özellikle dikkat çekicidir. Cemiyetin ilk idare heyetinde Ahmet Ferit Tek başkan, Yusuf Akçura ikinci başkan olarak görev almış; 1913'te Hamdullah Suphi Tanrıöver başkanlığa gelmiştir.

6. Türkçülük araştırmalarında mutlaka karşılaştırılması gereken düşünce meseleleri

Bu çalışma yalnızca isim, eser ve tarih sıralamasından ibaret kalmamalıdır. Türkçülüğün fikrî gelişimini anlayabilmek için aşağıdaki tartışmalar da araştırılmalıdır:

6. 1. Türkçülük ve Osmanlıcılık: Osmanlı Devleti'nin devamı için geliştirilen siyasi çözüm önerileri ve Türk kimliğinin bu arayış içindeki yeri.

6.2. Türkçülük ve İslamcılık: Millet, ümmet, dinî aidiyet ve millî kültür arasındaki ilişkinin farklı düşünürler tarafından nasıl yorumlandığı.

6.3. Türkçülük ve Batılılaşma: Avrupa'daki milliyetçilik düşüncesinin Türkçülüğe etkisi ve Türk dünyasının kendi düşünsel kaynakları.

6.4. Türkçülük ve Turancılık: Türkiye merkezli millî siyaset ile bütün Türk dünyasını kapsayan birlik düşüncesinin benzerlikleri ve farklılıkları.

6.5. Türkçülük ve halkçılık: Halkın kültürü, dili, eğitimi ve ekonomik gelişmesinin millî kimlik açısından önemi.

6.6. Türkçülük ve çağdaşlaşma: Millî kimlik korunarak bilim, teknoloji, eğitim ve ekonomi alanlarında gelişme meselesi.

6.7. Türkçülük ve tarih bilinci: Göktürklerden Selçuklulara, Osmanlılardan Cumhuriyet'e uzanan tarihî sürekliliğin nasıl yorumlandığı.

6.8. Türkçülük ve Türk dünyası: Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve diğer Türk toplulukları arasındaki kültürel ve siyasi ilişkiler.

7. Araştırma için temel kaynak ve başvuru eserleri

Bu konuların akademik zeminde incelenmesi için şu kaynaklar başlangıç kütüphanesini oluşturabilir:

- Yusuf Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset.
- Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları.
- Ziya Gökalp, Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak.
- İsmail Gaspıralı'nın Tercüman gazetesinde yayımlanan yazıları.
- Ömer Seyfettin, Yeni Lisan.
- Ahmet Ağaoğlu, Üç Medeniyet.
- İbrahim Kafesoğlu, Türk Millî Kültürü.
- Osman Turan, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi.

- Erol Güngör, Türk Kültürü ve Milliyetçilik.

-Yusuf Sarınay, Türk Milliyetçiliğinin Tarihî Gelişimi ve Türk Ocakları konulu çalışmaları.

- Türk Yurdu, Genç Kalemler, Yeni Mecmua ve Atsız Mecmua dergilerinin özgün sayıları.

Özellikle Türk Ocakları ve Türk Yurdu'nun tarihini inceleyen Yusuf Sarınay'ın çalışmaları ile Genç Kalemler üzerine TDV İslâm Ansiklopedisi'ndeki madde, araştırmanın başlangıç noktaları olabilir.

6. Türkçülük araştırmalarında mutlaka karşılaştırılması gereken düşünce meseleleri

Bu çalışma yalnızca isim, eser ve tarih sıralamasından ibaret kalmamalıdır. Türkçülüğün fikrî gelişimini anlayabilmek için aşağıdaki tartışmalar da araştırılmalıdır:

1. Türkçülük ve Osmanlıcılık:
2. Türkçülük ve İslamcılık.
3. Türkçülük ve Batılılaşma
4. Türkçülük ve Turancılık
5. Türkçülük ve halkçılık
6. Türkçülük ve çağdaşlaşma: Millî kimlik korunarak bilim, teknoloji, eğitim ve ekonomi alanlarında gelişme meselesi.
7. Türkçülük ve tarih bilinci
8. Türkçülük ve Türk dünyası:

7. Araştırma için temel kaynak ve başvuru eserleri

Bu konuların akademik zeminde incelenmesi için şu kaynaklar başlangıç kütüphanesini oluşturabilir:

Yusuf Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset.

Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları.Ziya Gökalp, Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak.

İsmail Gaspıralı'nın Tercüman gazetesinde yayımlanan yazıları.

Ömer Seyfettin, Yeni Lisan. Ahmet Ağaoğlu, Üç Medeniyet.

İbrahim Kafesoğlu, Türk Millî Kültürü. Osman Turan, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi.

Erol Güngör, Türk Kültürü ve Milliyetçilik.

Yusuf Sarınay, Türk Milliyetçiliğinin Tarihî Gelişimi ve Türk Ocakları konulu çalışmaları.

Türk Yurdu, Genç Kalemler,

Yeni Mecmua ve Atsız Mecmua dergilerinin özgün sayıları.

Özellikle Türk Ocakları ve Türk Yurdu'nun tarihini inceleyen Yusuf Sarınay'ın çalışmaları ile Genç Kalemler üzerine ...

TDV İslâm Ansiklopedisi'ndeki madde, araştırmanın başlangıç noktaları olabilir.

8. Bu bölümün araştırma yöntemi ve çalışma düzeni

Bu geniş konuyu işlerken aşağıdaki sıranın izlenmesini öneriyorum:

1. Türkçülüğün tarihî kökleri: Türk kimliğinin tarihsel sürekliliğini ortaya koymak
2. II. Meşrutiyet'in siyasi ortamı: Modern Türkçülüğün doğuş şartlarını açıklamak
3. Türkçü kavramlar Hareketin düşünce sistemini tanımlamak
4. Türk dünyası aydınları Osmanlı dışındaki fikrî katkıları göstermek
5. Türkçü yazarlar ve eserleri: Entelektüel gelişimi incelemek
6. Türkçü dergiler Fikirlerin yayılma ve tartışılma ortamını açıklamak
7. Türkçü cemiyetler: Teşkilatlanma sürecini değerlendirmek
8. Cumhuriyet dönemi Türkçülüğün değişen düşünsel ve kurumsal yapısını

incelemek

9. Günümüz Türk dünyası Tarihî fikirlerin çağdaş iş birliğiyle ilişkisini değerlendirmek

Tarihsel incelemede önemli bir yöntem ilkesi: Türkçülüğün tarihini yalnızca sonradan ortaya çıkan kavramlarla geçmişi açıklayarak yazmamak gerekir. Örneğin Göktürklerdeki Türk Budunu anlayışı ile XX. yüzyılın modern milliyetçilik düşüncesi arasında tarihî bağ kurulabilir; fakat ikisi aynı siyasi ideolojiymiş gibi gösterilmemelidir.

Aynı şekilde Türkçü düşünürlerin kendi aralarındaki görüş farklılıkları da korunmalıdır.

Hamdullah Suphi Tanrıöver: Türk Ocakları faaliyetleri, Millî kültür ve eğitim. Türkçülüğün toplumsal örgütlenmesi. Mehmet Fuat Köprülü:- Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Türk Edebiyatı Tarihi. Türk tarihi ve edebiyatının bilimsel yöntemlerle incelenmesi.Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu ve Hüseyinzâde Ali'nin fikirleri; Türkçülüğün siyasi, sosyolojik, kültürel ve Türk dünyası boyutlarını karşılaştırmak için özellikle önemlidir.

Cumhuriyet döneminde Türkçülük düşüncesinin farklı yönlerini temsil eden isimler

Hüseyin Nihal Atsız: Türk Ülküsü, Bozkurtların Ölümü, Bozkurtlar Diriliyor, Deli Kurt; tarih, edebiyat ve Turancılık düşüncesi. Reha Oğuz Türkkan: Türkçü düşünce, milliyetçilik ve 1930'lu-1940'lı yıllardaki fikir tartışmaları. Nurettin Topçu: Yarınki Türkiye, İsyan Ahlâkı; milliyetçilik, ahlak, din ve toplum ilişkisi.

Erol Güngör: Türk Kültürü ve Milliyetçilik, Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik; kültür, millî kimlik ve modernleşme.

İbrahim Kafesoğlu: Türk Millî Kültürü; Türk devlet ve kültür tarihinin incelenmesi. Osman Turan: Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi; Türk devlet geleneği ve tarihî düşünce. Seyyid Ahmet Arvasi: Türk-İslam Ülküsü; Türk kimliği, İslam ve millî kültür ilişkisi. İsmail Gaspıralı ve Mustafa Çokay: Türk dünyasının kültürel ve siyasi meseleleri bakımından ayrıca incelenmelidir.

Bu dönemin isimlerini tek bir düşünce çizgisi altında toplamak yerine, kültür milliyetçiliği, tarihçilik, Turancılık, Türk-İslam düşüncesi ve siyasi milliyetçilik gibi farklı yaklaşımlar bakımından karşılaştırmak gerekir.

Türkçülük Hareketinin Tarihsel Gelişimi

Türkçülük hareketinin tarihsel gelişimi dört temel dönem çerçevesinde ele alınmaktadır. İlk dönem, yaklaşık 1865 yılında başlayan ve Jön Türk Devrimi'nin hemen öncesine kadar devam eden süreçtir. Bu dönem, Türkçülük düşüncesinin henüz sistemli bir ideoloji ve örgütlü hareket niteliği kazanmadığı, ancak Türk kimliği, dili ve tarihine ilişkin düşüncelerin giderek belirginleştiği bir hazırlık aşaması olarak değerlendirilmektedir.

Bazı değerlendirmelerde "büyük hülyalar dönemi" olarak adlandırılan bu süreçte, Türk kimliğine yönelik fikrî arayışlar ve kültürel çalışmalar ön plana çıkmıştır. İkinci dönem ise 1904-1905 yıllarından 1922-1923 yıllarına kadar uzanan ve Türkçülüğün "altın çağı" olarak nitelendirilen dönemdir.

Bu dönemde Türk dünyasının farklı bölgelerinden gelen aydınlar, Türkçülük düşüncesinin gelişmesine ve sistematik bir fikir hareketine dönüşmesine önemli katkılar sağlamıştır:

Yusuf Akçura (1876-1935),
İsmail Bey Gaspıralı (1851-1914),
Ali Bey Hüseyinzade (Turan) (1864-1942),
Mehmet Emin Resulzade (1884-1955)
Ahmet Ağaoğlu (1876-1939),

bu dönemin öne çıkan düşünce ve mücadele insanları arasında yer almıştır. Söz konusu aydınların çalışmaları, Türk dünyasında ortak dil, kültür ve kimlik bilincinin güçlenmesine katkıda bulunurken Türkçülüğün düşünsel ve siyasi boyutlarının gelişmesinde de etkili olmuştur.

Üçüncü dönem, Orta Asya'da Sovyet hâkimiyetinin kurulduğu ve Türk dünyasındaki milliyetçi hareketlerin önemli ölçüde baskı altına alındığı süreçle ilişkilendirilmektedir. Sovyet yönetiminin Türk toplulukları üzerindeki siyasi ve ideolojik denetimi, Türkçülük düşüncesinin bu coğrafyadaki örgütlü faaliyetlerini sınırlandırmıştır. Aynı dönemde Türkiye'de ise Türkçü düşünce, farklı yayın organları ve aydın çevreleri aracılığıyla varlığını sürdürmüştür.

Özellikle Nihal Atsız ve Reha Oğuz Türkkan gibi isimlerin çevresinde gelişen düşünsel faaliyetlerde Bozkurt, Çınaraltı ve Tanrıdağ dergileri önemli yayın platformları arasında yer almıştır. Bu dergilerde Türk tarihi, millî kimlik, kültür ve Türk dünyasının geleceğine ilişkin konular ihtiyatlı bir yayın anlayışı çerçevesinde tartışılmıştır. Böylece Türkçülük düşüncesi, uluslararası siyasi koşulların ve dönemin iç siyasi gelişmelerinin etkisi altında Türkiye'deki aydın çevrelerinde varlığını devam ettirmiştir.

Dördüncü dönem ise İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra başlayan ve günümüze kadar uzanan süreçtir. Bu dönemde Türkçülük, kültürel ve fikrî bir hareket olmanın yanı sıra siyasi örgütlenme ve temsil alanlarında da daha belirgin bir nitelik kazanmıştır. Alparslan Türkeş'in öncülüğünde gelişen siyasi Türkçülük hareketleri, Türk milliyetçiliğinin Türkiye'deki siyasi düşünce ve parti hayatında kurumsallaşmasında etkili olmuştur. Sonraki yıllarda

Devlet Bahçeli'nin liderliğinde sürdürülen siyasi faaliyetler, Türk milliyetçiliğinin güncel siyasi temsil biçimlerinden birini oluşturmuştur. Bunun yanında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan döneminde Türkiye'nin Türk dünyasıyla ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik politikalar ve Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde yürütülen iş birliği çalışmaları, Türk dünyasındaki bütünleşme arayışlarına yeni bir boyut kazandırmıştır.

Özellikle "Yedi devlet, bir millet" anlayışı etrafında ifade edilen ortak tarih, dil ve kültür vurgusu, bağımsız Türk devletleri arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesine yönelik yaklaşımın önemli unsurlarından biri hâline gelmiştir.

Bu çerçevede günümüzde Türkçülük düşüncesi, tarihsel ve kültürel mirasının yanı sıra siyasi temsil, bölgesel iş birliği ve Türk dünyasında ortak hareket etme arayışları bakımından da değerlendirilmektedir. Böylece İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan dördüncü dönem, Türkçülüğün Türkiye'deki siyasi hareketler ve Türk devletleri arasındaki kurumsal ilişkiler üzerinden farklı biçimlerde varlığını sürdürdüğü güncel bir tarihsel aşamayı temsil etmektedir.

MİLLET KAVRAMI VE TÜRK MİLLETİ

Kamuran FİLİZ

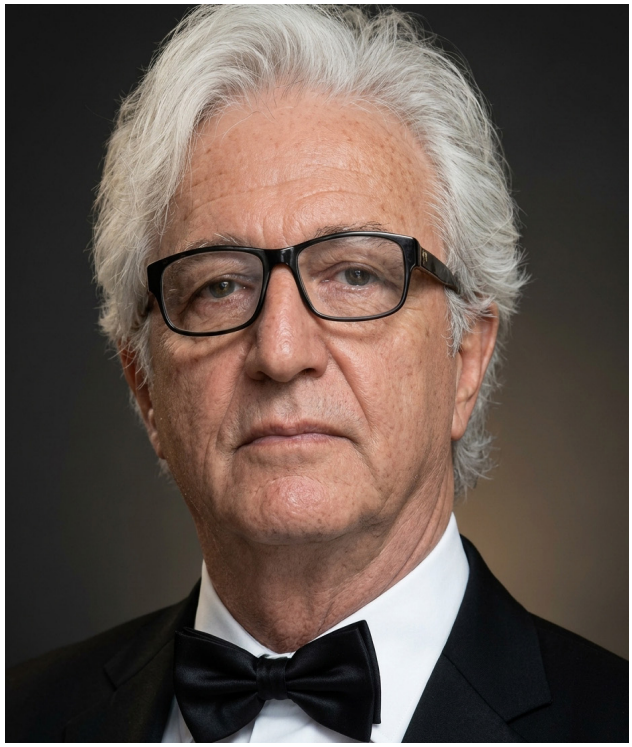
Giriş

Millet, farklı tarihî dönemlerde ve toplumlarda değişik biçimlerde ortaya çıkan, bu nedenle tek ve değişmez bir tanımla açıklanması güç olan tarihî ve sosyolojik bir olgudur. Milletlerin oluşumunda ortak soy, dil, din, kültür, tarih, hafıza ve birlikte yaşama iradesi gibi unsurlar etkili olmakla birlikte, bu unsurlar her toplumda aynı ağırlığa sahip değildir. Bazı yaklaşımlar soy ve köken bağını öne çıkarırken bazıları ortak kültürü, dili veya siyasî iradeyi temel kabul etmektedir. Bu çeşitlilik, millet kavramının tek bir unsura indirgenmeden, her toplumun tarihî ve toplumsal şartları dikkate alınarak incelenmesini gerekli kılmaktadır. Özellikle Avrupa'da gelişen modern millet anlayışını, Türklerin tarihî tecrübeleriyle doğrudan özdeşleştirmek yerine, farklı toplumsal oluşumların kendine özgü şartlarını göz önünde bulundurmak gerekir.

Millet kavramıyla ilişkili milliyet, kavim, etnisite, etnik grup ve cemaat gibi terimler de birbirinden ayrılmalıdır. Milliyet, kullanıldığı bağlama göre bir millete mensubiyeti veya hukukî-siyasî vatandaşlık bağını ifade edebilir. Kavim ve etnik grup daha çok ortak köken, kültür veya tarihî aidiyet etrafında şekillenen toplulukları; cemaat ise ortak inanç, değer ya da toplumsal bağlarla bir araya gelen insan gruplarını anlatır. Etnisite, ortak köken algısı ve kültürel özellikler etrafında oluşan kimlik ilişkilerine işaret eder. Bu kavramlar millet kavramıyla kesişebilse de aynı anlamı taşımaz. Milletin kapsamını doğru belirleyebilmek için söz konusu terimleri tarihî, kültürel, toplumsal ve siyasî bağlamları içinde değerlendirmek gerekir.

Millet kelimesinin tarihî gelişimi de kavramın farklı anlam katmanlarını ortaya koymaktadır. İbrânîce ve Âramîce'de melel ve mille kelimeleriyle ilişkilendirilen Arapça millet kelimesi, klasik kullanımında daha çok "din" ve "izlenen yol" anlamlarını taşımıştır. Milletü'l-İslâm ve milletü İbrâhîm gibi kullanımlar, belirli bir dinî öğretiye bağlılığı ifade etmiştir.

Modern dönemde ise Batı düşüncesinde gelişen *nation* kavramının karşılığı olarak kullanılmaya başlanmasıyla kelime, dinî aidiyetin ötesine geçerek

ortak tarih, kültür, dil, kimlik ve siyasî mensubiyet gibi unsurları içeren sosyolojik ve siyasî bir anlam kazanmıştır. Bu nedenle tarihî metinlerdeki "millet" kullanımlarını günümüzdeki millî kimlik anlayışıyla doğrudan özdeşleştirmemek; kelimenin kullanıldığı dönemi ve bağlamı dikkate almak gerekir.

I. Millet Kavramının Hukukî ve Siyasî Boyutu

Hukukî ve siyasî yaklaşımlarda millet, kimi tanımlarda ortak coğrafî sınırlar, resmî dil ve hukuk düzeni içerisinde aynı siyasî otoriteye bağlı yaşayan insanların bütünü olarak ele alınmıştır. Bu yaklaşımda nüfusun artması veya azalması, devlet sınırlarının değişmesi ve tebaa ya da vatandaşlık bağı, topluluğun kapsamını belirleyen ölçütler arasında yer alır. Böyle bir tanım, millet ile devletin beşerî unsurunu büyük ölçüde özdeşleştirme eğilimindedir. Oysa aynı devletin sınırları içinde yaşayan herkesin ortak bir tarih, kültür ve millî kimlik bilincine sahip olması zorunlu değildir. Buna karşılık aynı tarihî ve kültürel aidiyeti taşıyan insanlar farklı devletlerin vatandaşları olarak yaşayabilirler.

Bu nedenle tebaa, nüfus, vatandaşlık ve millet kavramları birbirinden ayrılmalıdır. Nüfus, belirli

bir devletin ülkesinde yaşayan insanların toplamını; vatandaşlık, birey ile devlet arasındaki hukukî bağı; tebaa ise tarihî bağlamda hükümdara bağlılığı ifade eder. Millet ise hukukî mensubiyetin yanı sıra ortak tarih, kültür, hafıza ve aidiyet gibi toplumsal unsurları da kapsayabilen daha geniş bir kavramdır. Dolayısıyla devletin nüfusu ve vatandaşları ile tarihî-kültürel anlamdaki millî topluluk her durumda bütünüyle örtüşmez. Milletin hukukî ve siyasî boyutu incelenirken devletin egemenlik alanı ile millî aidiyetin tarihî ve toplumsal kapsamı arasındaki bu ayrım korunmalıdır.

II. Millet Kavramının Sosyolojik Anlamı

Sosyolojik açıdan millet, yalnızca aynı coğrafyada yaşayan veya aynı siyasî otoriteye bağlı bulunan insanların toplamı değildir. Milleti meydana getiren temel unsur, fertler arasında tarihî tecrübeler, kültürel değerler, gelenekler, ortak hafıza ve aidiyet duygusu bakımından süreklilik gösteren bağların oluşmasıdır. Bu bağlar, ortak kültürel birikimin benimsenmesi, yaşatılması ve kuşaklar arasında aktarılmasıyla güçlenir. Millet, bu yönüyle birbirinden bağımsız bireylerin basit toplamı değil, ortak değerler ve toplumsal dayanışma ilişkileri etrafında şekillenen tarihî bir bütündür. Bununla birlikte millî bütünlük, toplumdaki bütün farklılıkların ortadan kalkması veya millet mensuplarının her konuda aynı düşünmesi anlamına gelmez. Esas olan, farklılıkların ortak aidiyet bilinci içinde bir arada var olabilmesidir. Millî aidiyetin kapsamı her zaman bir devletin güncel sınırlarıyla sınırlı kalmayabilir. Bir milletin tarihî ve kültürel bağlarını taşıdığı hâlde başka ülkelerde yaşayan insanlar, bulundukları devletin vatandaşlığını taşırken daha geniş bir millî aidiyetle de ilişki kurabilirler. Bu durum, hukukî vatandaşlık ile tarihî-kültürel mensubiyetin farklı kavramlar olduğunu gösterir.

Türk milleti de tarih boyunca farklı coğrafyalara yayılmış ve çeşitli siyasî sınırlar içerisinde yaşamış olması bakımından bu ayrımın incelenmesine elverişli bir örnektir. Bununla birlikte, farklı ülkelerde yaşayan toplulukların tamamının aynı kimlik algısına veya siyasî tutuma sahip olduğu varsayılmamalıdır; aidiyet biçimleri tarihî ve toplumsal şartlara göre değişebilir.Millet kavramıyla ilişkili Batı dillerindeki *Nation*, *Volk* ve *Peuple* terimleri de bağlamları dikkate alınarak kullanılmalıdır. *Nation*, modern siyasî ve sosyolojik düşüncede ortak tarih, kültür, kimlik ve kimi yaklaşımlarda siyasî irade etrafında şekillenen millî topluluğu ifade eder. Almanca *Volk*, kullanıldığı döneme ve düşünce geleneğine göre halkı veya ortak kültürel-tarihî kimlik taşıyan topluluğu karşılayabilir. Fransızca *Peuple* ise çoğunlukla halkı, belirli bir toplumu oluşturan insanları ya da siyasî egemenliğin sahibi kabul edilen topluluğu anlatır. Türkçedeki "halk" daha çok belirli bir coğrafyada yaşayan insan topluluğunu belirtirken "millet" tarihî devamlılık, ortak kültür ve millî aidiyet boyutlarını da içerebilir. Bununla birlikte bu kavramların anlam alanları bütünüyle ayrışmaz; tarihî ve siyasî bağlama göre örtüşebilir. Bu nedenle aralarındaki farklar yalnızca sözlük karşılıkları üzerinden değil, ortaya çıktıkları düşünsel ve toplumsal şartlar içinde değerlendirilmelidir.

III. Milleti Meydana Getiren Bağlar ve Yaklaşımlar

Millet, üyelerini ortak bir aidiyet bilinci etrafında birleştiren çok yönlü bağların meydana getirdiği topluluktur. Bu bağlar arasında dil, tarih, kültür, gelenek, inanç, ortak hafıza ve birlikte yaşama iradesi bulunur. Ancak bunların her millette aynı yoğunlukta veya aynı biçimde bulunması zorunlu değildir. Bazı toplumlarda dil ve kültür ortaklığı, bazılarında ortak tarihî tecrübeler veya siyasî birliktelik daha belirleyici olabilir. Bu sebeple milleti meydana getiren unsurları değişmez ve her toplum için aynı şekilde geçerli bir listeye indirgemek doğru değildir.

Düşünce tarihinde milleti meydana getiren bağların niteliğine göre iki temel yaklaşım öne çıkmıştır: objektif ve sübjektif millet anlayışları. Objektif yaklaşım, bireylerin kişisel iradelerinden bağımsız olarak var olduğu kabul edilen ortak özelliklere; sübjektif yaklaşım ise ortak duygu, düşünce, irade ve aidiyet bilincine ağırlık verir. Objektif unsurlar arasında soy, dil, din, coğrafya, tarih ve kültür sayılırken sübjektif unsurlar ortak hafıza, dayanışma, birlikte yaşama arzusu ve ortak gelecek tasavvurunu kapsar. Bu iki yaklaşım birbirini bütünüyle dışlayan kategoriler değildir. Ortak tarih, dil ve kültür gibi unsurlar zamanla aidiyet bilincini besleyebilir; ortak irade de mevcut kültürel bağların

devamlılığını güçlendirebilir. Bu nedenle milletlerin oluşumu incelenirken iki yaklaşımın birbirini tamamlayan yönleri dikkate alınmalıdır.

IV. Objektif Millet Anlayışı

Objektif millet anlayışına göre millet, üyeleri arasında dışarıdan gözlemlenebilen veya tarihî ve toplumsal araştırmalarla tespit edilebilen ortak özellikler bulunan topluluktur. Bu özellikler arasında soy, dil, din, coğrafya ve kültür yer alır. Ancak bu unsurların her birinin bütün milletlerde aynı ölçüde bulunması veya tek başına millet meydana getirmesi gerekmez. Objektif yaklaşım, millî topluluğun oluşumunu açıklamada önemli ölçütler sunmakla birlikte, bu ölçütlerin tarihî şartlar içindeki etkisini de değerlendirmeyi gerektirir.

1. Irk ve Soy Birliği

Objektif millet anlayışının bazı yorumlarında ırk ve soy birliği, milleti meydana getiren temel unsurlardan biri kabul edilmiştir. Bu görüşe göre millet, ortak atalara dayandığı ve aynı soy kökünden geldiği düşünülen insanların oluşturduğu topluluktur. Böyle bir yaklaşım, millî mensubiyeti bireyin yaşadığı ülke veya vatandaşlık statüsünden ziyade ortak köken bağıyla açıklamaya yönelir. Bununla birlikte ırk ve soy kavramları aynı anlamda kullanılmamalıdır. Soy, tarihî akrabalık ve köken ilişkilerine işaret ederken ırk kavramı insan topluluklarını biyolojik özelliklere göre sınıflandırma iddiası taşır; bu nedenle iki kavramın birbirine karıştırılmaması gerekir.

Tarih boyunca toplumlar göç, evlilik, kültürel etkileşim ve siyasî birliktelikler yoluyla farklı kökenlerden gelen insanları bünyelerinde barındırmıştır. Farklı etnik ve kültürel toplulukları içeren devletler, ortak hukuk düzeni, siyasî kurumlar ve toplumsal dayanışma aracılığıyla varlıklarını sürdürebilmiştir.

Bu durum, devletin veya milletin oluşumunu yalnızca ırk ya da soy birliğiyle açıklamanın yetersiz olduğunu gösterir. Ortak köken algısı bazı tarihî topluluklarda aidiyet ve dayanışmayı güçlendirmiş olabilir; ancak devletin istikrarı hukuk düzeni, kurumsal yapı, yönetim anlayışı ve toplumsal bütünleşme gibi başka unsurlara da bağlıdır. Dolayısıyla ırk ve soy birliği, millet oluşumunu açıklayan ölçütlerden biri olarak ele alınmalı; bütün milletler için zorunlu ve değişmez bir şart sayılmamalıdır. Böyle bir şartı mutlaklaştırmak, farklı kökenlerden gelen insanların aynı millî topluluğa mensup olabilmesini açıklamakta yetersiz kalabileceği gibi dışlayıcı yorumlara da zemin hazırlayabilir.

2. Dil Birliği

Dil, insanlar arasında iletişimi sağlayan bir araç olmanın yanı sıra tarihî tecrübelerin, kültürel birikimin ve toplumsal değerlerin kuşaklar arasında aktarılmasına imkân verir. Ortak dil, bireyler arasında ortak bir anlam dünyasının gelişmesine ve kültürel yakınlığın güçlenmesine katkıda bulunabilir. Bu nedenle dil birliği, milletin oluşumunda ve devamlılığında önemli bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte aynı dili konuşan bütün toplulukların tek bir millet oluşturduğu veya bir milletin bütün mensuplarının yalnızca tek bir dili konuşması gerektiği söylenemez.

İsviçre, Belçika ve Kanada gibi çok dilli toplumsal yapılara sahip devletler, ortak bir siyasî ve hukukî düzenin birden fazla dilin varlığıyla birlikte sürdürülebileceğini göstermektedir. Öte yandan aynı dili konuşan toplulukların farklı millî ve siyasî yapılarda bulunması da mümkündür. Arapçanın geniş bir coğrafyada ortak dil olarak kullanılmasına rağmen Arap toplumlarının farklı devletler bünyesinde yaşamaları, dil ortaklığının tek başına siyasî birlik meydana getirmediğini gösteren örneklerdendir. Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi arasında karşılıklı anlaşılabilirlik bulunmasına rağmen Türkiye ve Azerbaycan'ın ayrı devletler olması da dil ortaklığı ile siyasî egemenliğin aynı şey olmadığını ortaya koymaktadır.

Dil farklılığından doğrudan millet farklılığına, oradan da bağımsız devlet kurma zorunluluğuna ulaşmak doğru değildir. Aynı toplumda birden fazla dilin kullanılması, ortak tarihî ve kültürel bağların ortadan kalktığını kanıtlamaz; aynı dili konuşmak da ortak bir millî kimliğin veya tek bir siyasî iradenin varlığını kendiliğinden göstermez. Bir topluluğun millî niteliğini ve siyasî taleplerini değerlendirirken dilin yanı sıra tarih, kültür, toplumsal hafıza, aidiyet bilinci ve birlikte yaşama iradesi de dikkate alınmalıdır.

Dil ile millet arasındaki ilişkinin tarih boyunca

değiştiği de göz önünde bulundurulmalıdır. Geçmişte belirli dillerin belirli coğrafyalarla ve topluluklarla daha sıkı biçimde ilişkilendirilmesi, dil ile millî kimlik arasında güçlü bir bağ bulunduğu düşüncesini desteklemiştir.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlanan göçler ve nüfus hareketleri, dillerin geleneksel coğrafî dağılımını değiştirmiş; bir dilin tarihî olarak ilişkilendirildiği coğrafyanın dışında da konuşulmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler dilin millî kimlik bakımından önemini ortadan kaldırmamış, fakat dil birliğinin tek başına ve mutlak bir millet ölçütü olarak kullanılmasını güçleştirmiştir.

3. Din Birliği

Din, ortak inançlar, değerler, ibadetler, ahlâkî kabuller ve gelenekler aracılığıyla toplumsal dayanışmayı güçlendirebilen önemli bir unsurdur. Dinî kurumlar ve ortak ritüeller, bazı toplumlarda tarihî hafızanın ve kültürel sürekliliğin korunmasına da katkıda bulunmuştur. Bu nedenle din birliği, kimi milletlerin oluşumunda ve millî bilincin gelişmesinde etkili olmuştur. Bununla birlikte bir topluluğun millet oluşturabilmesi için bütün mensuplarının aynı dine inanmasını zorunlu kabul etmek, millet olgusunu tek bir aidiyet biçimine indirgemek anlamına gelir.

Aynı dine veya mezhebe mensup topluluklar farklı tarihî tecrübeler, diller, kültürler ve siyasî gelişmeler sonucunda ayrı millî kimlikler geliştirebilirler. Buna karşılık farklı dinlere mensup insanlar da ortak tarih, kültür, vatandaşlık ve aidiyet bilinci etrafında aynı siyasî ve toplumsal yapı içerisinde yaşayabilirler. Türkler ve Araplar, tarih boyunca ortak bir dinî inancı paylaşmalarına rağmen farklı diller, tarihî tecrübeler ve siyasî teşkilatlanmalar çerçevesinde ayrı millî kimlikler geliştirmişlerdir. Bu örnek, din birliğinin toplumsal yakınlık ve dayanışma sağlayabilmesine rağmen zorunlu olarak tek bir millet veya devlet meydana getirmediğini göstermektedir. Dolayısıyla din, millet oluşumunda etkili olabilen unsurlardan biridir; ancak millî aidiyeti veya siyasî birliği tek başına belirleyen mutlak bir ölçüt değildir.

4. Objektif Unsurların Değişken Etkisi

Irk veya soy, dil ve din gibi objektif unsurların ortaklığı her zaman millet birliği meydana getirmediği gibi, bu unsurlardaki farklılıklar da zorunlu olarak millî ayrışmaya yol açmaz. Benzer soy kökenlerine sahip topluluklar farklı tarihî tecrübeler sonucunda ayrı millî kimlikler geliştirebilir; aynı dili konuşan insanlar farklı milletlere mensup olabilir; aynı dine bağlı topluluklar farklı devletler kurabilir. Buna karşılık farklı etnik kökenlere, ana dillere veya dinî aidiyetlere sahip insanlar ortak tarihî tecrübeler, kültürel etkileşim, siyasî birliktelik ve aidiyet bilinci etrafında aynı millî kimliği benimseyebilirler.

Osmanlı Devleti'nin son döneminden Cumhuriyet'e uzanan süreçte Boşnak, Pomak, Arnavut ve Çerkes kökenli bazı birey ve toplulukların Türk toplumuyla ortak siyasî ve toplumsal hayat içerisinde yer almaları, bu çeşitliliğin örnekleri arasında değerlendirilebilir. Bu toplulukların bir bölümünde Türkçe dışında dillerin konuşulması, ortak millî aidiyetin mutlaka soy veya ana dili birliğine dayanmadığını göstermektedir.

Bununla birlikte söz konusu toplulukların tamamının kendilerini aynı biçimde tanımladığını veya tarih boyunca aynı siyasî tutumu benimsediğini ileri sürmek doğru değildir. Millî aidiyet, bireylerin ve toplulukların kendi tarihî tecrübelerine göre farklılaşabilir. Bu örnekler, objektif unsurların etkisinin sabit olmadığını ve millet oluşumunda ortak aidiyet bilincinin de önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

V. Sübjektif Millet Anlayışı

Sübjektif millet anlayışına göre milleti meydana getiren temel bağlar, yalnızca soy, dil, din veya coğrafya gibi ortak özelliklerden ibaret değildir. Ortak aidiyet duygusu, tarih bilinci, kolektif hafıza, dayanışma ve birlikte yaşama arzusu da millî topluluğun oluşumunda belirleyici olabilir. Bu yaklaşımda önemli olan, insanların hangi objektif özellikleri paylaştıklarından çok kendilerini nasıl tanımladıkları ve birbirleriyle nasıl bir mensubiyet ilişkisi kurduklarıdır. Sübjektif bağlar bireysel ve geçici duygulardan ibaret değildir; tarihî tecrübeler, ortak değerler ve toplumsal ilişkiler aracılığıyla süreklilik kazanabilir.

Sübjektif millet anlayışının düşünce tarihindeki önemli temsilcilerinden biri Ernest Renan'dır. Renan, 1882 yılında yaptığı ve *Qu'est-ce qu'une nation?* (Millet Nedir?) başlığıyla bilinen konuşmasında milleti ırk, dil, din veya coğrafya

gibi objektif unsurlara indirgemeyi eleştirmiştir. Ona göre millet, geçmişten devralınan ortak hatıralar kadar gelecekte birlikte yaşama iradesiyle de meydana gelir. Ortak fedakârlıklar, tarihî hafıza ve toplumsal dayanışma, bu birlikteliğin sürekliliğini sağlar. Renan'ın yaklaşımında millet, yalnızca geçmişte yaşanmış olayların oluşturduğu bir topluluk değil, ortak bir geleceği sürdürme iradesi gösteren insan topluluğudur.

Renan'ın görüşünü açıklayan metinde şu ifade yer almaktadır: "İnsan, ne ırkının, ne dilinin, ne de dininin, ne de nehirlerin izlediği yolun, ne de sıradağların yönünün eseridir. Sağlam duygulu ve sıcak kalpli insanların bir araya gelmesi manevî bir şuur yaratır ki, buna millet denir." Bu ifadede milletin oluşumunda dışarıdan gözlemlenebilen benzerliklerden çok, insanların birbirlerine yönelik manevî bağlılıkları ve ortak bilinçleri vurgulanmaktadır. Bununla birlikte Renan'ın yaklaşımı, millet oluşumunu açıklayan tek ve tartışmasız teori olarak değil, objektif ölçütlerin yeterliliğini sorgulayan etkili yaklaşımlardan biri olarak değerlendirilmelidir.

Sübjektif bağların başında ortak mazi, tarihî hatıralar, ortak amaçlar, idealler ve ülkü birliği gelir. Ortak geçmiş, topluluğun yaşadığı olayların kolektif hafızada birikmesini ve kuşaklar arasında tarihî süreklilik kurulmasını sağlar. Paylaşılan sevinçler, acılar, mücadeleler ve fedakârlıklar, topluluk üyelerince ortak bir miras olarak benimsenebilir. Ortak amaç ve idealler ise millet mensuplarının yalnızca geçmişe bağlı kalmalarını değil, geleceğe yönelik hedefler geliştirmelerini de sağlar. Böylece millî aidiyet, geçmişi paylaşma duygusuyla geleceği birlikte kurma iradesinin birleşmesi sonucunda güçlenir.

VI. Türk Milletinin Oluşumunda Objektif ve Sübjektif Faktörler

Türk milletinin oluşumunu yalnızca ırk, soy, dil veya din gibi objektif unsurlardan biriyle açıklamak yeterli değildir. Bu unsurların her biri tarihî süreçte belirli ölçülerde etkili olmuşsa da Türk milletinin bütün tarihî ve toplumsal yapısını tek başına açıklayamaz. Türk milletinin oluşumunda ortak tarihî tecrübe, kültürel birikim, dil, gelenekler, ortak hatıralar, toplumsal dayanışma ve birlikte yaşama iradesi karşılıklı etkileşim içinde rol oynamıştır. Bu bakımdan objektif ve sübjektif faktörler birbirinin alternatifi değil, Türk milletinin tarihî oluşumunu farklı yönlerden açıklayan ve birbirini tamamlayan unsurlardır.

Türk milletinin hukukî çerçevesi ile sosyolojik niteliği de birbirinden ayrılarak ele alınmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 66. maddesinde yer alan "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür." hükmü, vatandaşlık bağını esas alan hukukî tanımı ortaya koymaktadır. Bu düzenleme, devlet ile birey arasındaki hukukî mensubiyetin çerçevesini belirler.

Türk milletinin tarih içerisinde hangi ortak değerler ve tecrübeler etrafında oluştuğu sorusu yalnızca hukukî tanımla açıklanamaz. Sosyolojik bakımdan Türk milleti; ortak tarih, dil, kültür, gelenek, kolektif hafıza, ortak kader düşüncesi ve birlikte yaşama iradesinin uzun bir tarihî süreçte etkileşmesiyle şekillenmiş bir topluluk olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla hukukî vatandaşlık bağı ile tarihî-kültürel aidiyet farklı düzlemlere ait olmakla birlikte, Türk milletinin çağdaş varlığında birbirini tamamlayan boyutlar oluşturur.

Mustafa Kemal Atatürk'ün millet anlayışında kültür birliği önemli bir yer tutar. Atatürk, bu düşüncesini "Bir harstan (kültürden) olan insanlardan mürekkep cemiyete millet denir, dersek milletin en kısa tarifini yapmış oluruz." sözleriyle ifade etmiştir. Burada kullanılan *hars* kavramı, bir topluluğun tarih içerisinde meydana getirdiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı ortak kültürel birikimi karşılamaktadır.

Dil, tarih, gelenek, görenek, ahlâkî değerler, sanat ve ortak hatıralar bu birikimin başlıca unsurlarıdır. Bu tanımda millet, biyolojik veya etnik benzerlikten ziyade ortak kültür etrafında oluşan toplumsal bütünlük üzerinden açıklanmaktadır. Böylece farklı kökenlerden gelen insanların ortak kültürel değerleri benimseyerek aynı millî topluluğun parçası hâline gelebilmeleri mümkün görülmektedir. Atatürk, milletin oluşumunu ortak tarihî miras ve birlikte yaşama iradesi üzerinden de açıklamıştır. Bu konudaki tanımı şöyledir:

a) Zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan;

b) Beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muvafakatte samimi olan;

c) Ve sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müşterek olan insanların birleşmesinden meydana gelen cemiyete millet namı verilir.

Tanımın ilk unsuru, millet mensuplarının ortak bir geçmişe ve hatıra mirasına sahip olmalarıdır. İkinci unsur, gelecekte de birlikte yaşama konusunda samimi bir arzu ve irade taşımalarıdır. Üçüncü unsur ise ortak mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması konusunda ortak kararlılığın bulunmasıdır. Böylece geçmiş, bugün ve gelecek arasında süreklilik kurulur. Atatürk'ün bu yaklaşımı, Renan'ın ortak geçmiş ve birlikte yaşama iradesine yaptığı vurguyla benzerlik taşımakla birlikte, ortak mirasın korunması ve devam ettirilmesi unsurunu da belirgin biçimde öne çıkarır.

Sonuç

Millet, tek bir objektif veya sübjektif unsurla açıklanamayacak kadar çok boyutlu tarihî ve toplumsal bir olgudur. Ortak soy, dil, din, coğrafya ve kültür gibi objektif unsurlar millî oluşumda etkili olabilir; ancak bunların hiçbiri her toplum için tek başına zorunlu ve yeterli ölçüt değildir.

Ortak hafıza, aidiyet, dayanışma ve birlikte yaşama iradesi gibi sübjektif bağlar da milletin oluşumunda ve devamlılığında önemli rol oynar. Bu nedenle objektif ve sübjektif yaklaşımları birbirine karşıt iki açıklama biçimi olarak değil, millet olgusunun farklı boyutlarını ortaya koyan ve çoğu zaman birbirini tamamlayan yaklaşımlar olarak değerlendirmek gerekir.

Hukukî ve siyasî bakımdan vatandaşlık bağı ile tanımlanan topluluk ile tarihî ve kültürel aidiyet temelinde oluşan millet her zaman aynı kapsamda değildir. Bu ayrım, Türk milleti bakımından da önem taşır. Anayasa'nın 66. maddesi vatandaşlık bağını esas alan hukukî çerçeveyi belirlerken, Türk milletinin sosyolojik varlığı ortak tarih, kültür, hafıza ve birlikte yaşama iradesi gibi unsurların tarihî etkileşimiyle açıklanabilir.

Atatürk'ün kültür birliğine, ortak hatıra mirasına ve bu mirası geleceğe taşıma iradesine yaptığı vurgu, Türk milletinin oluşumunu değerlendirirken bu unsurların birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir. Türk milleti, yalnızca soy, dil veya din ortaklığına indirgenemeyecek; tarihî tecrübeler, kültürel birikim, ortak aidiyet ve birlikte yaşama iradesinin uzun süreçte şekillendirdiği bir topluluk olarak değerlendirilmelidir. Bu yaklaşım, hem Türk milletinin tarihî özgünlüğünü dikkate almakta hem de farklı kökenlerden gelen insanların ortak millî kimlik içerisinde yer alabilmesini açıklamaktadır.

Millet, tarihî birikimin, ortak kültürel değerlerin, toplumsal hafızanın ve aidiyet bilincinin zaman içerisinde birbirini besleyerek meydana getirdiği çok katmanlı bir toplumsal gerçekliktir. Bu gerçekliği yalnızca soy, dil, din veya coğrafya gibi objektif unsurlardan herhangi birine dayandırmak, millet olgusunun tarihî ve sosyolojik derinliğini açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

Zira aynı soydan gelen, aynı dili konuşan veya aynı inancı paylaşan topluluklar farklı tarihî süreçler içerisinde ayrı millî kimlikler geliştirebildikleri gibi, farklı kökenlere, dillere ve dinî aidiyetlere sahip insanlar da ortak bir tarih, kültür ve kader bilinci etrafında aynı millî bütünlüğün parçası hâline gelebilmektedir. Bu bakımdan milletin varlığını anlamlı ve sürekli kılan, objektif benzerliklerin ötesinde, geçmişten devralınan müşterek mirasın ortak bir aidiyet şuuruna dönüşmesi ve bu şuurun geleceğe yönelik birlikte yaşama iradesiyle tamamlanmasıdır.

Dolayısıyla objektif ve sübjektif millet anlayışları, birbirini dışlayan iki ayrı düşünce sistemi olarak değil, millî oluşumun maddî ve manevî boyutlarını birlikte açıklayan tamamlayıcı yaklaşımlar olarak değerlendirilmelidir. Hukukî vatandaşlık bağı ile tarihî-kültürel mensubiyet arasındaki ayrım da bu bütüncül bakışın önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

Türk milletinin tarihî teşekkülü, soy, dil ve din gibi objektif unsurların yanı sıra ortak tarih, kültür, hafıza ve birlikte yaşama iradesinin karşılıklı etkileşimiyle açıklanabilir. Anayasa'nın 66. maddesinde vatandaşlık bağı esas alınırken Atatürk'ün hars birliği, ortak hatıra mirası ve müşterek yaşama iradesine yaptığı vurgu, Türk milletinin sosyolojik ve tarihî temelini ortaya koymaktadır. Bu bakımdan Türk milleti, ortak geçmişini benimseyen, kültürel mirasını yaşatan ve geleceğini birlikte inşa etme iradesi taşıyan tarihî ve toplumsal bir bütündür. Zira bir milleti millet yapan, yalnızca ortak kökleri değil, müşterek hafızası ve ortak geleceğe yönelik ülküsüdür.